

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Юридичний факультет

ІСТОРІЯ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти
спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»
денної форми навчання

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Протокол №4
Від 04.11.2019 р.

Історія правових і політичних вчень. Методичні вказівки до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» денної форми навчання / Укл. Козинець О.Г. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2019. – 58 с.

Укладач: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Відповідальний за випуск: ВЕРЕМІЄНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Рецензент: СЕЛЕЦЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ВІКТОРОВИЧ, кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН	7
ЛІТЕРАТУРА ДО ВСІХ ТЕМ КУРСУ	8
ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ	9
ГЛОСАРІЙ (словник)	30
ЛІТЕРАТУРА ОСНОВНА ТА ДОДАТКОВА	45

ВСТУП

При вивченні історії правових і політичних вчень здобувач вищої освіти знайомиться з великим матеріалом, що вимагає теоретичного осмислення. Кожна з політико-правових доктрин являє собою своєрідну теорію держави і права певної історичної епохи. Крім цього, при засвоєнні цього матеріалу, потрібно відтворити в пам'яті те, що вивчалось на першому курсі, але частково забуте. Історія правових і політичних вчень викладається після того, як здобувач вищої освіти вивчив ряд загальнотеоретичних та історичних дисциплін. Тому в навчальній літературі з цього предмету докладно не викладаються такі необхідні для засвоєння курсу теоретичні поняття і категорії як, наприклад, поняття держави і права, їх види і типи, класифікація форм держави, визначення та основні принципи права, його джерела та інші питання.

Предмет історії правових і політичних вчень тісно пов'язаний з предметом теорії держави і права, а також історії держави і права. Передбачається, що здобувач вищої освіти не втратив знання, набуті при вивченні історичних дисциплін. Тому в навчальній літературі з історії правових і політичних вчень не описуються детально, наприклад, передумови та етапи революцій в Англії чи у Франції, селянська реформа 1861 р. в Російській імперії та інші історичні події. Разом із тим політичну ідеологію відповідних періодів історії неможливо зрозуміти і оцінити у відриві від історичної обстановки, особливостей держави і права тієї чи іншої країни та епохи. Так, вивчення правових і політичних вчень вимагає досить напруженої роботи. Особливо це відноситься до тих, хто з якихось причин недостатньо глибоко вивчав теорію та історію держави і права.

Цілком очевидно, що вивчення цього предмета не можна відкладати до початку екзаменаційної сесії. Засвоїти історію правових і політичних вчень за п'ять-вісім днів – справа безнадійна. Окремі здобувачі вищої освіти, які намагалися це зробити, скаржилися викладачам, що «все переплуталося». Здобувачі вищої освіти, які регулярно, систематично працювали над вивченням курсу склали іспит з високими балами. Практика показала, що здобувачі вищої освіти, які вивчали в міжсесійний період хоча б одну або дві глави підручника в тиждень і повторювали вивчене без великої напруги, засвоювали цей складний і цікавий предмет. При вивченні курсу потрібно не механічно заучувати текст підручника, а неквапливо продумувати прочитане, визначаючи головні, основні ідеї політико-правових доктрин. Наведемо приклади відповідей, заснованих на безглуздому, механічному зубрінні і тому не визнаних задовільними: «Десницький був професором Московського університету. Рік його народження невідомий, помер він в 1789 році. Він був за створення адвокатури і за перетворення Сенату у виборну установу.

Десницький схвалював державну підтримку промисловості і торгівлі. Ось все, що я знаю». У цій відповіді відтворений ряд фактів, викладених у підручнику, проте інформація, що міститься в такій відповіді, явно недостатня з погляду предмета історії правових і політичних вчень (не пояснено, які погляди Десницького на походження, розвиток і на форми держави, на «поділ влади», на суть і завдання права, яке ставлення до кріпосництва і т.д.). Інший студент у цілому правильно перерахував софістів і переказав їх ідеї, але не зміг пояснити, в якій країні і в якому столітті, у зв'язку з якими подіями і з яких причин вони ці ідеї висловлювали, які оцінка та історичні долі цих ідей. Нарешті, один із студентів розповів, коли і в якій країні жив Монтеस्क'є, сказав, що він вороже ставився до деспотизму, був прихильником рівності всіх перед законом, що його ідеалом була конституційна монархія. Однак студент не зміг пояснити, що саме Монтеस्क'є вважав фактором, що визначає «дух закону» і державний устрій, про що суть його теорії поділу влади, як обґрунтовувалася ця теорія і яка її історична доля. Іншими словами, з відповіді випало все теоретичне обґрунтування політичної програми і, по суті, загальна оцінка вчення. Така відповідь, природно, не може бути визнана задовільною.

На що необхідно звернути особливу увагу при вивченні ШПВ?

У центрі уваги здобувач вищої освіти при вивченні політико-правових вчень повинні бути такі проблеми:

- ✓ Коли і в якій країні виникла (розвивалася) дана політико-правова доктрина?
- ✓ Хто її головні представники?
- ✓ Який зв'язок цієї доктрини з конкретною історичною обстановкою, з інтересами соціальних груп, з протиріччями епохи?
- ✓ Яке теоретичне обґрунтування доктрини, її зв'язок з панівним тоді або впливовим світоглядом? Які ідеї лежать в основі обґрунтування доктрини?
- ✓ Як вирішуються питання про походження, сутність, завдання, форми держави, її зміст, основні принципи та джерела права?
- ✓ Який теоретичний зміст доктрини і що нового по відношенню до попередніх теорій держави і права вона містить?
- ✓ Які програмні положення (політико-правовий ідеал) містяться в даній доктрині?
- ✓ Інтересам якої соціальної групи відповідає цей ідеал (програма)?
- ✓ Чи міститься в даній доктрині обґрунтування (чи критика) загальнолюдських цінностей та ідеалів? Яких саме і яка їхня сучасна оцінка?
- ✓ Яка історична доля політико-правової теорії.
- ✓ Чи справила вона вплив на політико-правову практику або подальший розвиток політичної та правової думки?

✓ Яка оцінка цієї доктрини?

Таким чином, при вивченні курсу потрібно вміти відокремити головне від другорядного, звернути увагу на основу політико-правової доктрини, її структуру, зв'язок із конкретною історичною обстановкою, зі світоглядом епохи, з інтересами тієї чи іншої соціальної групи, а також на співвідношення з попередніми і сучасними її політико-правовими вченнями, показати її роль у розвитку політичної та правової ідеології. Особливу увагу слід приділити оцінці ідей, пов'язаних із обґрунтуванням або критикою загальнолюдських цінностей.

Усе це студент має враховувати не тільки при підготовці до семінарського заняття чи екзамену, а й при підготовці реферату, доповіді, самостійної роботи.

Необхідно зазначити, що завдання для самостійної роботи мають істотне значення для засвоєння і закріплення досліджуваного теоретичного матеріалу. Вони призначені (через самостійне вивчення і подальше колективне обговорення) допомогти зрозуміти і закріпити у свідомості ті основні ідеї в галузі держави і права, політики та законодавства, які були висловлені в історії політико-правової думки.

Виконання завдань для самостійної роботи передбачає серйозну роботу з літературними джерелами і, насамперед, з класичною спадщиною політико-правової ідеології. Оскільки політика і право завжди розглядалися як найважливіші фактори людської історії, найважливіші сфери людського буття, оскільки політико-правові ідеї органічно пов'язані з філософськими ідеями, з реальною історією держави і права, зі своєрідністю культур і цивілізацій. Тому політико-правові ідеї найбільш адекватно можуть бути зрозумілі тільки при широкому філософсько-культурологічному підході до них, що становить додаткові труднощі при їх вивченні.

Історія політико-правових вчень має також і свою власну логіку. Спостерігається не тільки плюралізм політичних і правових ідей, але й їх певна єдність. Є певні традиції права як теорії, найважливішими з яких є: східна, антична, західно-європейська, східно-європейська, мусульманська. При цьому не будь-яка ідея, що є новим словом у своїй традиції, має загальнолюдське значення. Але розвиток у сфері ідей як у минулому, так і в сьогоденні і майбутньому йде через взаємне засвоєння досягнень різних традицій. І це особливо актуально для сьогоденного стану політико-правової думки, що проходить певний переломний етап. Подальший прогрес в області політико-правової ідеології зараз можливий тільки при засвоєнні різних традицій. Тільки через їх творче вивчення можна внести вклад у вироблення загальної правової та політичної мови людства, що постає актуальною і дуже важливою

проблемою сучасного суспільства, яке через розвиток у ньому інтегральних процесів стає все більш єдиним і цілісним. Саме право і постає багато в чому сферою загальнолюдських цінностей.

У даній методичній розробці наведено теми самостійної роботи та питання до них, які здобувачам вищої освіти потрібно опрацювати.

Крім цього кожен протягом семестру має підготувати дві індивідуальні роботи у вигляді реферату самостійно обравши їх теми.

Оптимальний обсяг реферату повинен бути не менше 10 сторінок. Реферат необхідно оформити відповідним чином із поданням плану і бібліографічного списку. У рефераті особливо цінна авторська самостійна думка, наявність власних оцінок ідей, мислителів, шкіл, традицій, їх місця в історії політико-правової ідеології і в культурі в цілому. У рефераті обов'язково використовувати сучасну літературу з питань, що розглядаються.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	К-сть годин
1	Предмет і методологія історії правових та політичних вчень	5
2	Становлення державно-правових поглядів у країнах Стародавнього Сходу	4,5
3	Розвиток державно-правових концепцій в античній Греції	5
4	Розвиток державно-правових концепцій в Стародавньому Римі	7,5
5	Теоретичні уявлення про державу і право в християнському віровченні	4
6	Політичні і правові ідеї в країнах Західної Європи та Арабського Сходу періоду Середньовіччя	4
7	Державно-правові концепції Західної Європи в XVI ст. (Відродження та Реформація)	4
8	Політичні і правові ідеї в Росії в XV – I п. XVII ст.	5
9	Політична й правова думка в Україні в IX-XVIст.	5
10	Політична й правова думка на початку Нового часу	5
11	Політичні і правові вчення Німецького та італійського Просвітництва XVII-XVIIIст.	5
12	Політичні і правові вчення у Франції XVIII ст.	4
13	Політичні і правові вчення в США в XVIII ст. (в період боротьби за незалежність)	6

14	Політичні і правові вчення в Німеччині в к. XVIII – на поч. XIX ст.	4
15	Політичні і правові вчення в Західній Європі в XIX ст.	4
16	Політичні і правові вчення мислителів України к. XVIII – поч. XX ст.	6
17	Політичні і правові вчення мислителів Росії к. XVIII – поч. XX ст.	6
18	Політичні і правові вчення Європи та США XX ст.	6
Разом		90

ЛІТЕРАТУРА ДО ВСІХ ТЕМ

1. Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. К., 2006.
2. Графский В.Г. История политических и правовых учений. М., 2007.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: Підруч. для ВНЗ. Х., 2004; 2006.
4. Ерышев А. А. История политических и правовых учений: Учеб. пособие. К., 2002.
5. История политико-правовых учений / Под ред. А. Н. Хорошилова. М., 2002; 2005.
6. История политических и правовых учений / Под ред. О. Э. Лейста. М., 1999; 2001.
7. История политических и правовых учений / за ред. В.С.Нерсесянца. М., 1988, 1995, 1999.
8. История политических и правовых учений / за ред. Н.Н.Азаркин, В.Н.Левченко, О.В.Мартышин. М., 1994.
9. История политических и правовых учений / за ред. О.Э. Лейста. М., 1997.
10. История политических и правовых учений. Домарксистский период: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. М., 1991.
11. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсесянца. М., 2005; 2006; 2007.
12. История политических и правовых учений: Хрестоматия / Под ред. О. Э. Лейста. М., 2000.
13. История политических учений / Н. Н. Азаркин, В. Н. Левченко, В. Н. Мартыанов. 2-е изд. М., 1994.
14. История политических учений / Под ред. проф. О. В. Мартышина. М., 2002; 2004; 2006; 2007.
15. История политических учений / Под ред. проф. С. Ф. Кечекьяна и доц. Г. И. Федькина. 2-е изд. М., 1960.

16. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с.
17. Історія вчень про державу і право: навч. посіб / Є.В.Зозуля, О.С.Туренко, І. В.Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. – 308 с
18. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів. 2-ге вид., допов. і переробл. / За ред. Г. Г. Демиденко. Х., 2002
19. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право:Навчальний посібник. К.:Правова єдність, 2009. 312 с.
20. Крестовская Н. Н., Цвиркун А. Ф. История политических и правовых учений. Харьков, 2002.
21. Мир политической мысли: хрестоматія, в 2-х т. М.,1994.
22. Мироненко О.М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право: навч.посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 456 с.
23. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право:Навчальний посібник. К.:Атіка, 2001. 224с.
24. Нерсисянц В. С. Философия права. М., 1997.
25. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень. К., 2005.
26. Себайн Джордж Г., Торнсон. Томас Л. Історія політичної думки. К., 1997.
27. Тихонравов Ю. В. Основы философии права. М., 1997.
28. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. К., 2005.
29. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. К., 2007.
30. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. К., 2001.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРІЇ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ (5 годин)

Питання

1. Предмет історії політичних та правових вчень.
2. Методи пізнання політико-правових вчень.
3. Взаємозв'язок історії політичних та правових вчень з іншими суспільними дисциплінами.
4. Взаємозв'язок історії політичних та правових вчень з іншими юридичними дисциплінами
5. Періодизація історії політичних та правових вчень. Особливості кожного періоду.

Література

1. История политических и правовых учений. Древний мир. М.,1985.
2. История политических и правовых учений /за ред. В.С.Нерсисянца. М., 1988,

1995, 1999.

3. История политических и правовых учений /за ред. О.Э. Лейста. М., 1997.
4. История политических и правовых учений /за ред. Н.Н.Азаркин, В.Н.Левченко, О.В.Мартышин. М.,1994.
5. Мир политической мысли: хрестоматия, в 2-х т. М.,1994.
6. Шульженко Ф.П., Наум Ю.П. Історія вчень про державу і право. К.,1997.

ТЕМА 2. СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ У КРАЇНАХ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ (4,5 годин)

Питання

1. Специфічні риси політико-правових вчень Стародавнього Сходу.
2. Політичні та правові вчення Стародавнього Китаю: конфуціанство, даосизм, легізм:
 - а) політико-правові ідеї Конфуція. «Лунь Юй»: (проблема держави; ідеал політичного діяча; мораль і політика);
 - б) соціально-політична концепція даосизму. «Книга про дао і де»: (причини нерівності в суспільстві; принцип недіяння як соціальний ідеал);
 - в) «Книга правителя області Шан» як джерело легізму: (політична програма перетворення держави; образ ідеального політика; методи управління суспільством, система покарання).
3. Мораль і політика: конфуціанство і легізм.
4. Методи управління державою у вченні Конфуція і Шан Яна.
5. Модель політичного лідерства у вченнях Стародавнього Китаю.
6. Політико-правова думка Стародавньої Індії, її специфіка:
 - а) політико-правові ідеї в індуїзмі;
 - б) політико-правові ідеї в буддизмі;
 - в) книга Стародавньої Індії «Ману» та її основні ідеї;
 - г) політична доктрина в давньоіндійському трактаті «Артхашастра».
7. Шан Ян і Каутілья як політичні діячі Стародавнього Сходу.
8. Теократія Стародавнього Ізраїлю, її історична роль.
9. Біблія (Старий Завіт) про закон і державу.
10. Повчання царя Соломона.
11. Стародавній Іран. Авеста.

Література

1. Артхашастра или наука политики. М., 1969. Т.1. Ч.1.
2. Библия. Ветхий Завет. Кн.: “Исход”, гл. 20 – 24, “Второзаконие”, гл. 5 – 26.
3. Быков Ф.С. Зарождение общественно-политической и философской мысли в Китае. М.: Наука, 1996. 242 с.
4. Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайского государства. М., 1983.
5. Дао дэ дзин. С.-Пб.: Изд-во «Азбука», 1998. 96 с.
6. Древнеиндийская философия. М., 1972.

7. Древнекитайская философия: В 2 т. М., 1972. Т. 1: Книги “Лунь юй”, “Дао дзэ цзин”; Т. 2: Книга “Шан цзюнь шу”.
8. Древние китайцы в эпоху централизованных империй. Отв. ред. Л. С. Переломов. М.: Наука, 1983. 415 с.
9. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. СПб., 1996.
10. История Древнего мира. Древний Восток. Египет, Шумер, Вавилон, Западная Азия / А.Н. Бадак и др. Минск, 1998.
11. История политических и правовых учений. Учеб. для вузов. Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. М.: Инфра-М-Кодекс, 1995. С. 25-33.
12. Книга правителя области Шан (Шан Цзюнь Шу). Изд.2-е доп./ Пер. с кит., вступ. ст., коммент. Л. С. Переломова. М.: Ладомир, 1993. 392 с.
13. Крашенинникова Н.А. История права Востока. М., 1994.
14. Кучма В.В. Государство и право Древнего мира: курс лекций. Волгоград, 1998.
15. Лопухин А. П. Библейская история Ветхого Завета. М., 1986.
16. Мень А. История религии: В 7 т. М., 1991. Т. 2. С. 201 – 322.
17. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права: учебник. Т.1. М., 1998.
18. Переломов Л.С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая. М.: Наука, 1981. 333 с.
19. Переломов Л.С. Конфуций: жизнь, учение, судьба. М.: Наука, Изд. фирмы Вост. лит. 1993. 439 с.
20. Тихомиров Л. Монархическая государственность. СПб., 1992.
21. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии. М., 1981.

ТЕМА 3. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (5 годин)

Питання

1. У чому схожість і відмінність політичних ідей Стародавньої Греції і Стародавнього Китаю?
2. Проведіть порівняльний аналіз поглядів на державну владу Конфуція, Шан Яна, Платона.
3. Про які форми державного устрою пише Платон? Прослідкуйте їх еволюцію.
4. Які типи особистості виділяє Платон у діалозі «Держава»? Чим олігархічна людина відрізняється від демократичної?
5. Як Платон ставився до демократії? Прокоментуйте вислів Платона: «... демократія п’яніє свободою».
6. Дайте характеристику моделей ідеальної держави Платона.

7. Як Ви розумієте вислів Платона: «Справедливість - це коли кожен займається своєю певною справою», пропонуючи на основі справедливості будувати «ідеальну державу»?
8. Перерахуйте принципи, які лягли в основу поділу суспільства на стани у Платона. Яка їхня ієрархія?
9. Які функції держави виділяв Платон?
10. У діалозі «Закони» Платон вивів основні вимоги до законодавства. Воно повинно відповідати чотирьом людським благам – здоров'ю, красі, силі в бігу і в інших рухах тіла, ... і особливо чотирьом основними божественним благам - розумінню, здоровому станом душі, справедливості і ... Закінчите перелік основних людських і божественних благ, запропонований Платоном.
11. К. Поппер вважав Платона одним із родоначальників тоталітаризму. Як ви думаєте, чому? Знайдіть риси тоталітарної держави у вченні Платона.
12. Порівняйте вимоги до законів, які виділяли Платон і Шан Ян.
13. За що Аристотель критикував Платона?
14. Що розумів Аристотель під демократією? Про які види демократії він писав? Які характеристики він їм дає?
15. Що таке «політія»? У якому значенні Аристотель вживає цей термін?
16. У чому причини зародження політико-владних відносин у суспільстві?
17. Чому «людина - істота політична»?
18. Аристотель розрізняв два види справедливості: зрівняльну і розподільчу. У чому їх відмінність? За яким принципом має здійснюватися, на думку Аристотеля, розподіл благ у суспільстві?
19. Порівняйте принципи класифікації форм правління, дані Платоном і Аристотелем.
20. Чи можна стверджувати, що політичне вчення Аристотеля мало більше значення для розвитку політико-правової думки, ніж вчення Платона? Поясніть свою точку зору.

Література

1. Александров Г. Аристотель. М.: Соцэкгиз, АН ССРСР, 1940. 276 с.
2. Анатомія мудрости: 106 філософов. Т.1. Симферополь, 1995.
3. Андреев Ю.В. Цена свободы и гармонии. СПб., 1998.
4. Античная литература. Греция: Антология. Ч. 1. М., 1989.
5. Антология мировой философии. М., 1969. Т. 1. Ч. 1.
6. Аристотель. Политика // Соч.: В 4 т. М., 1972.
7. Аристотель. Политика. Афинская полития. М.: Мысль, 1997. С. 35-346.
8. Асмус В. Ф. Античная философия. М., 1976.
9. Асмус В.Ф. Платон. М.: Мысль, 1975. С. 120-159.

10. Бергер А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии. М.: Наука, 1966. 359 с.
11. Богомолов А.С. Античная философия. М., 1985.
12. Гуторов В.А. Античная социальная утопия. Л., 1989.
13. Доватур А. И. Политика и политии Аристотеля. М.-Л.: Наука, 1965. 390 с.
14. История политических и правовых учений. Домарксистский период: Учеб./ Под ред. О.Э. Лейста. М., 1991.
15. История политических и правовых учений: Древний мир. / за ред. В.С.Нерсесянца. М.: Наука, 1985. 263 с.
16. Кассен Б. Эффект софистики. М.; СПб., 2000.
17. Кечекьян С.Ф. Учение Аристотеля о государстве и праве. М., 1947.
18. Лосев А. Ф. История античной философии. М., 1989.
19. Лосев А. Ф., Тахо-Годи А. А. Платон. Аристотель. М.: Мол. гвардия, 1993.
20. Мирзаев С.Б. Полибий. М., 1986
21. Нерсесянц В. С. Платон. М.: Юрид. литература, 1984. С.34-68.
22. Нерсесянц В. С. Политические учения Древней Греции. М.: Наука, 1979. 263 с.
23. Платон. Государство // Соч.: в 4 т. Т.3. М., 1994.
24. Платон. Законы// Там же.
25. Полибий. Всеобщая история. СПб., 1994.
26. Разумович Н.Н. Идеи и институты Древней Греции // Политическая и правовая культура. М., 1989.
27. Чанышев А. Н. Аристотель. М.: Мысль, 1987. С. 169 - 200.

**Тема 4. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ
ПРЕДСТАВНИКІВ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ (7,5 годин)**

Питання

1. Царський період Риму. Своєрідність його політико-правового ладу та його ідейні основи.
2. Своєрідність політико-правового ладу Римської республіки, її ідейні основи
3. Римська імперія: Своєрідність політико-правового ладу, її ідейні основи
4. Цицерон. Його вчення про державу, ідеального громадянина та правителя
5. Політико-правові погляди римських стоїків
6. Римське право. Його основні ідеї
7. Юлій Цезар як політик та громадянин
8. Цицерон та його вчення про державу і право
9. Вчення стоїків про мораль, право та державу
10. Розкрийте суть класифікації права римськими юристами.

11. У чому полягають відмінності державно-правової думки Стародавніх Греції та Риму?
12. У чому полягає особливість розуміння держави Цицероном на відміну від розуміння держави Аристотелем?
13. Яка форма правління держави була для Цицерона найкращою?
14. Що розумів під природним правом Цицерон та яке значення він йому надавав?
15. Охарактеризуйте суть системи етичних поглядів на державу і право римських стоїків. Порівняйте їх погляди з грецькими стоїками.
16. Як співвідносяться поняття права і справедливості у римських юристів?
17. Яку нову класифікацію права запропонував Ульпіан?

Література

1. Богомоллов А.С. Античная философия. М., 1985.
2. Гуторов В.А. Античная социальная утопия. Л., 1989.
3. Политическая мысль древнего мира/ Под ред. В.С. Нерсисянца. М., 1985.
4. Утченко С.Л. Политические учения Древнего Рима. М., 1977.
5. Моммзен Т. История Рима. Спб., 1993.
6. Цицерон. Диалоги “О законах”, “О государстве”, “Об обязанностях”. М., 1994.
7. Сенека. Нравственные письма к Луцилию. М., 1985.
8. Марк Аврелий. Размышления. М., 1994.
9. Античный стоицизм. Антология. М., 1995.

ТЕМА 5,6. ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО В ХРИСТІАНСЬКОМУ ВІРОВЧЕННІ. ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ІДЕЇ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АРАБСЬКОГО СХОДУ ПЕРІОДУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (8 годин)

Питання

1. Особливості політико-правової ідеології Середньовіччя.
2. Теологічні джерела західної традиції права.
3. Чим відрізняється держава від великої шайки розбійників у Аврелія Августина?
4. Яке нове обґрунтування рабства привів Аврелій Августин?
5. Чи повинна держава допомагати церкві в боротьбі з еретиками в розумінні Аврелія Августина?
6. Політико-правові ідеї в середньовічних ересях. Богомільства і маніхейство.
7. Як розумів закон Фома Аквінський? Як закони у Фоми Аквінського співвідносяться між собою?
8. Чи можуть, згідно Фоми Аквінського, існувати непогрішні позитивні закони?

9. У чому Фома Аквінський бачив відмінність компетенції світської влади від компетенції влади церковної?
10. Які елементи державної влади виділяв Фома Аквінський?
11. Визнавав Фома Аквінський за народом право на повалення тирана?
12. Середньовічна юридична думка, її зв'язок з існуванням римського, канонічного та звичаєвого права. Школа глоссаторів.
13. Проблеми держави і права у творчості Ібн Рушда, Аль-Фарабі, Ібн-Сини та інших арабських мислителів IX-XIII ст.
14. Коран як джерело мусульманських правових концепцій.
15. Вчення Іоанна Солсберійського про державу.
16. Данте Аліг'єрі про всесвітню монархію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Блаженный. О граде Божиим: В 4 т. М., 1994. Т. 2. Кн. 11; Т. 4. Кн. 22. Гл. 1, 2, 30.
2. Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1994.
3. Бонташ П.К., Прозорова Н.С. Томас Мор. М., 1983.
4. Боргош Ю. Фома Аквинский. М., 1975.
5. Герье Н. Блаженный Августин. М., 2003.
6. Игнатенко О.О. Ибн-Хальдун. М., 1980.
7. Ильин И.А. Путь духовного обновления// Соч.: В 10 т. М., 1993. Т. 1.
8. Исаев И.А., Золотухина Н.М. История политических и правовых учений России XI - XX вв.: Учеб. М., 1995.
9. История политических и правовых учений. Домарксистский период: Учеб./ за ред. О.Э. Лейста. М., 1991.
10. История политических и правовых учений: Учеб./ Под ред. В.С. Нерсесянца. М., 1995.
11. Козловский П. Общество и государство. М., 1998.
12. Коплстон Ф. Ч. История средневековой философии. М., 1997.
13. Коплстон Ф.Ч. Аквинат. Введение в философию великого средневекового мыслителя. Долгопрудный, 1999.
14. Коран. / Пер. И.Ю. Крачковского. М., 1990.
15. Малахов В.П. История политических и правовых учений. Хрестоматия. М., 2003. С. 210-215.
16. Марсилиий. Защитник мира// Анталогия мировой правовой мысли: В 5 т. Т 2. С. 604-610. М., 1999.
17. Свежавски С. Фома Аквинский, прочитание заново. Сретенск, 2000.
18. Сюкиайнен М.Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. М., 1986.
19. Тарнас Р. История западного мышления. М., 1995.
20. Тихомиров Л. Монархическая государственность. Спб., 1992.
21. Федотов Г. Святые древней Руси. М., 1990.
22. Флоровский Г. Пути русского богословия. М., 1991.

23. Фома Аквинский. О правлении государей// Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе XI – XVII вв. Л., 1990.
24. Хайруллаев М.М. Фараби. Эпоха и учение. Ташкент, 1975.

ТЕМА 7. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДУМКА ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ І РЕФОРМАЦІЇ (4 години)

Питання

1. Політико-правова ідеологія епохи Відродження: основні риси.
2. Характерні риси періоду Реформації.
3. Від чого залежить форма правління держави згідно Н.Макиавеллі?
4. Що означає термін «макиавеллізм»?
5. Співвідношення мети і засобів у політиці: Шан Ян і Н. Макиавеллі.
6. Що таке суверенітет держави згідно теорії Бодена?
7. У чому проявляється компетенція суверенної влади держави згідно Ж.Бодена?
8. Які фактори, що визначають нестабільність форми правління держави, виділив Ж. Боден?
9. Як Т. Мор визначив сутність європейських держав свого часу?
10. Що являють собою фундаментальні принципи існування утопійської держави?
11. Як Т. Мор уявляв собі форму правління утопійської держави?
12. Як обґрунтовував Кампанелла мотивацію громадян міста Сонця до праці?
13. Яке місце займає сім'я в проектах ідеальної держави Кампанелли і Платона?
14. Яку форму правління має держава соляріїв?

ЛІТЕРАТУРА

1. Боден Ж. Шесть книг о государстве // Антология мировой политической мысли. М., 1997. Т. 1.
2. История политических и правовых учений. Средние века и Возрождение. М., 1988.
3. Антология мировой политической мысли. М., 1997. Т. 1.
4. Антология мировой правовой мысли. М., 1999. Т. 2.
5. Берман Г. Западная традиция права. М., 1999.
6. Бонташ П.К., Прозорова Н.С. Томас Мор. М., 1983.
7. Голубев В.И. Генезис и эволюция политических учений. М., 1995.
8. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. М., 1980.
9. Долгов Г. Гуманизм, Возрождение и политическая философия Н.Макиавелли // Макиавелли Н. Избранные произведения. М., 1997.
10. Макиавелли Н. Государь. М., 1989.
11. Никитин Е.П., Никитина А. Загадка «Государя» // Вопросы философии. 1997. № 1.
12. Степанов И.А. Макиавеллизм и политическая мысль. Минск, 1992.
13. Утопия и утопическое мышление. М., 1991.

14. Чанышев А.А. История политических учений. Классическая западная традиция (античность - первая половина XIX в.). М., 2000.
15. Юсим М.А. Этика Макиавелли. М., 1990.

ТЕМА 8,9. ЗАРОДЖЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (10 годин)

Питання

1. Політико-правові ідеї у давньоруській релігійній літературі
2. Політико-правові ідеї давньоруського літописання. «Повість минулих літ»
3. Політична програма давньоруської верховної влади. «Повчання дітям» Володимира Мономаха.
4. Ідеї єдності Русі в політико-правовій думці XII – XIV ст.:
 - а) образ ідеального правителя у творах Данила Заточника
 - б) патріотичні ідеї «Слова про полк Ігоря»
5. Основні напрями політичної думки у період Золотоординського гніту
6. Політичні погляди Ярослава Мудрого.
7. Політико-правові ідеї в «Статуті» Володимира Мономаха.
8. Повість временних літ як джерело давньоруських політико-правових концепцій.
9. Правові ідеї юридичних пам'яток Київської Русі.
10. Політичні ідеї некористолюбців (Ніл Сорський, Максим Грек, Феодосії Косий) і користолюбців (Йосип Волоцький)
11. Теорія «Москва-третьій Рим». Філофей про походження царської влади, її форми, функції державної влади, правові основи суспільства
12. Політико-правові погляди І Пересветова
13. Ідейне оформлення абсолютизму Іваном Грозним

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаркин Н.М. История юридической мысли России. М., 1999.
2. Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень: Навч. посібник. Львів:Видавничий центр ЛНУ ім.І.Франка, 2001. 345с.
3. Антология мировой правовой мысли. М, 1999. Т. 4 Россия XI-XIX вв.
4. Галактионов А.А., Никандров П. Ф. Русская философия IX-XIX вв. Л, 1989.
5. Замалеев А.Ф., Осипов И.Д. Русская политология обзор основных концепций. Спб, 1994.
6. Золотухина Н.М. Развитие русской средневековой политической мысли. М,1985
7. Исаев И.А., Золотухина Н.М. История политических и правовых учений России XI-XXвв. М, 1995
8. История политических учений /Под ред. О.В. Мартышина. М., 2002
9. История русской правовой мысли Биографии, документы, публикации. М.,1998.

10. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х.: Право, 2008. 240 с.
11. Коваленко В.И. Русская политическая мысль XI-XVI вв. // Вестник МГУ Серия 12 Политические науки. 1998. Вып 1. С.129-140.
12. Кузнецов Э В Философия права в России. М., 1989
13. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.. К.:ДП «Вид.дім «Персонал», 2009. 480с.
14. Орач Є.М. Історія політичних і правових вчень: Навчальний посібник. К.,2005. 560с.
15. Русская политическая и правовая мысль XI-XIX вв. М.,1987
16. Тонких В.А., Ярецкий Ю.Л. История политической и правовой мысли России. М., 1999
17. Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / упоряд. та автор коментарів О.М. Уривалкін. К.: Дакар, КНТ, 2008. 453с.
18. Шульженко Ф.П., Наум М.Ю. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій/ За заг.ред. В.В.Копейчикова. К.:Юрінком Інтер, 1997. 302с.

ТЕМА 10. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДУМКА НА ПОЧАТКУ НОВОГО ЧАСУ (5 годин)

Питання

1. Гуго Гроцій і його вчення про «природне право» і державу «суспільного договору».
2. Гуго Гроцій та його “Три книги” про право війни та миру.
3. Гоббс про причини слабкості держави та його загибелі.
4. Вчення Дж. Локка про ставлення церкви і держави.
5. Критика Дж. Локка патерналістських і релігійних концепцій влади.
6. Емпіризм і сенсуалізм Дж. Локка в його політико-правовому вченні.
7. Розвиток західної традиції права в Новий час.

ЛІТЕРАТУРА

1. История политических и правовых учений: Учеб./ за ред. В.С. Нерсисянца. М., 1995.
2. Макиавелли Н. Государь. М., 1989.
3. Боден Ж. Шесть книг о государстве. М., 1964.
4. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги. М., 1956.
5. Соколов В.В. Европейская философия XV - XVII веков. М., 1984.
6. Рассел Б. История западной философии: В 2 т. Новосибирск, 1994. Т.2. Кн.3.
7. Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права. М.,1995.
8. Гоббс Т. Левиафан// Сочинения в 2 т. М., 1991. Т. 2.

9. Локк Дж. Два трактата о правлении // Сочинения в 3 т. М., 1988. Т. 3.
10. Локк Дж. Послание о веротерпимости // Сочинения в 3 т. М., 1988. Т. 3.

ТЕМА 11, 12. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОГО ТА ІТАЛІЙСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА XVII – XVIII СТ. ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ВЧЕННЯ У ФРАНЦІЇ XVIII СТ. (9 годин)

Питання

1. Характерні риси епохи Просвітництва. Специфіка її розвитку в різних державах.
2. Особливості політико-правових вчень в Італії та Німеччині в епоху Просвітництва.
3. Природньо-правові теорії в Німеччині.
4. Вчення С.Пуффендорфа, Христіана Томазія, Христіана Вольфа.
5. Правова теорія Ч Беккарія.
6. Політико-правове вчення Ш.Л.Монтеск'є:
 - закономірності розвитку суспільства, роль географічного фактору;
 - держава і форми правління;
 - теорія поділу влади;
 - роль права і закону у розвитку суспільства.
7. Ж.Ж. Руссо, його політико-правове вчення:
 - Руссо про природній стан, природні права, природну мораль і релігію;
 - Причини походження нерівності, її види, етапи розвитку.
 - Вчення про народний суверенітет.
8. Французькі просвітники (Гольбах, Гельвецій, Дідро та ін.) Про освічену державу, про громадянина і його права.
9. політико-правова ідеологія французького соціалізму епохи Просвітництва (Мельє, Мореллі, Маблі).
10. Політико-правове вчення французького просвітителя Вольтера.
11. Роль насильства в історії: вчення Ж. Ж. Руссо і практика яacobinської діяльності.
12. Концепція «суспільного договору» і «природного права» в історії політичної думки: Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо.
13. Як Ш. Л. Монтеск'є розумів свободу, закон?
14. Монтеск'є вважав, що зловживання владою випливають з природи людини: «Відомо вже з досвіду віків, що всякий людини, володіє владою, схильна зловживати нею, і він йде в цьому напрямку, поки не досягне належного йому межі». Про які межі зловживань говорив французький мислитель?
15. «Теорія поділу влади» і «теорія обмеження влади». У чому відмінність між ними? Проаналізуйте з погляду цих теорій вчення Дж. Локка і Ш. Л. Монтеск'є.

16. Що таке принцип правління, природа правління?
17. У чому сила влади? Порівняйте погляди Ш. Л. Монтеск'є і Н. Макіавеллі.
18. У чому сутність теорії демократії Ж.Ж. Руссо?
19. Відомо, що Ж.Ж. Руссо вважав представницьку владу рабством. Які аргументи він наводив для обґрунтування своєї позиції?
20. Порівняйте погляди Т. Гоббса і Ж. Ж. Руссо на проблему взаємовідносин особистості і держави.
21. Яку зміну, на думку Ж. Ж. Руссо, виробляє в людині «перехід від стану природного до стану цивільного»? Що значить «громадянський стан»?
22. Порівняйте теорії поділу влади Дж. Локка і Ш.Л.Монтеск'є. Що між ними спільного? У чому специфіка кожної з них?

Література

1. Азаркин Н.М. Монтескьё. М.: Юрид. лит-ра, 1988. 112 с.
2. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. М.: Прогресс-Политика, 1993.
3. Баскин М.П. Монтескьё. М.: Мысль, 1975. 165 с.
4. Верцман И.Е. Жан Жак Руссо. М.: Худож. лит-ра, 1976. 310 с.
5. Волгин В.П. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. М.:Наука, 1977.
6. Гельвеций. Об уме // Сочинения в 2 т. М., 1973. Т. 1.
7. Гольбах П. Система природы // Избр. произведения: в 2 т. М., 1981.
8. Дворцов А.Т. Ж.Ж. Руссо. – М.: Наука, 1980. – 112 с.
9. История политических и правовых учений: Учеб./ за ред. В.С. Нерсесянца. М., 1995.
10. История политических и правовых учений: XVII – XVIII вв. / відп. ред. В.С.Нерсесянц. М.: Наука, 1989.
11. Кузнецов В. Французские материалисты XVIII в. М., 1981.
12. Монтескьё Ш. Л. О духе законов. М.: Мысль, 1999. 672 с.
13. Рассел Б. История западной философии: В 2 т. Новосибирск, 1994.
14. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. М.: КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. 416 с.

ТЕМА 13. ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ВЧЕННЯ В США В XVIII СТ. (В ПЕРІОД БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ) (6 годин)

Питання

1. Становлення політико-правової ідеології в США.
2. Політичні та правові погляди Т. Джефферсона і їх втілення в «Декларації незалежності» і «Біллі про права».
3. Федераліст: політичні погляди А. Гамільтона.
4. Теорія природного права Т. Пейна
5. Політико-правові погляди Б. Франкліна.

1. Гамільтон про поділ влади і його практичному здійсненні.
2. Політико-правові погляди Дж. Медісона.
3. Політико-правові погляди Дж. Вашингтона.
4. Вплив політико-правових поглядів США на європейську політико-правову думку.
1. З чим Т.Пейн порівнював конституцію держави?
2. Що служило для Т.Пейна доказом реальності природних прав людини?
3. Яке місце в правовому вченні Т.Пейна займають права поколінь?
4. Як Т.Пейн співвідносив прецедентне право з правом законодавчим?
5. До яких радикальних висновків прийшов Т.Пейн, слідуючи теорії договірного походження держави?
6. У якому документі найбільш яскраво проявилися політичні та правові погляди Т.Джефферсона?
8. Інтереси якій частині суспільства відстоював Дж.Медісон і чому?
9. Що розумів Дж.Медісон під «суспільством»?
10. Чому Дж.Медісон відстоював ідею республіканської форми правління для США?
11. Які, на думку А.Гамільтона, були дефекти конфедерації штатів?
12. Яким чином А.Гамільтон пропонував трансформувати конфедерацію в федерацію?

ЛІТЕРАТУРА

1. Американские просветители. Избранные произведения: в 2 т. М., 1968-1969.
2. Бёрк Э. Правление, политика и общество. М., 2001.
3. Бёрк Э. Размышление о революции во Франции. М., 1993.
4. Бурстин Д. Американцы: национальный опыт. М., 1993.
5. Громаков Б. С. Политические и правовые взгляды Пейна. М., 1960.
6. Дементьев И.П. Идеиная борьба в США по вопросам экспансии. М., 1973
7. Паррингтон В.Л. Основные течения американской мысли: в 3 т. М., 1962-1963.
8. Пейн Т. Избранные сочинения. М., 1959.
9. Согрин В.В. Идеиные течения в американской революции XVIII века. М.,1980.
10. Согрин В.В. Основатели США: исторические портреты. М., 1983.
11. Соединенные штаты Америки: Конституция и законодательные акты / под ред. О.А. Жидкова. М., 1993.
12. Федералист. Политические эссе Александра Гамильтона, Джеймса Медисона и Джона Джея. М., 1993.
13. Шлезингер А. Циклы американской истории. М., 1992.

ТЕМА 14. ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ВЧЕННЯ В НІМЕЧЧИНІ

В К. XVIII – НА ПОЧ. XIX СТ. (4 години)

Питання

1. Трансцендентальні основи свободи, права і моралі за Кантом.
2. Вчення Канта про природне, приватне і публічне право.
3. Вчення Канта про громадянське суспільство і суспільний договір.
4. Кант про державу, її форми. Вчення Канта про правову державу.
5. Кант про правову державу і вічний мир.
6. Кант і західна традиція права.
7. Ідеальна і діалектична основи права і держави за Гегелем.
8. Вчення Гегеля про абстрактне право:
 - а) Гегель про ідею права або про право як свободу;
 - б) Гегель про природне право;
 - в) Гегель про особливе право і право як законі.
9. Вчення Гегеля про мораль, про моральність як сім'ю і громадянське суспільство.
10. Вчення Гегеля про державу (моральність як держава):
 - а) індивідуальна держава;
 - б) міжнародні відносини;
 - в) всесвітня історія.
11. Гегель про правову національну державу як «земного Бога».
12. Оцінка вчення Гегеля про право і державу в сучасній теорії.

Література

1. Кант И. Метафизика нравов// Соч.: В 6 т. М., 1965. Т. 4.
2. Кант И. О поговорке “Может быть это и верно в теории, но не годится для практики”// Соч.: В 6 т. М., 1965. Т. 4. Кн. 2.
3. Асмус В.Ф. Кант. М., 1974.
4. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. М., 1986.
5. Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права// Сочинения. М., 1995.
6. Рассел Б. История западной философии: в 2 т. Новосибирск, 1994. Т. 2.
7. Гегель Г. Философия права. М., 1990.
8. Гегель Г. Философия права. М., 1990.
9. Гегель Г. Философия истории. М., 1993.
10. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. М., 1977.
11. Ильин И.А. Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. Спб., 1994. Т. 2.
12. Поппер К. Открытое общество и его враги: В 2 т. М., 1992. Т. 2.

ТЕМА 15. ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ВЧЕННЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

В XIX СТ. (4 години)

Питання

1. Що таке індивідуальна свобода в розумінні Дж. Ст. Мілля? Як Дж. Ст. Мілля оцінював соціалізм?
2. Що є основою демократії, а що їй загрожує, на думку А. де Токвіля?
3. Порівняйте, як вирішувалась проблема свободи і демократії в працях Мілля і Токвіля? Які недоліки демократії вони відзначали?
4. А. Токвіль вважав, що демократія більш небезпечна для свободи, ніж монархія або аристократія. Що він мав на увазі? Ви згодні з його точкою зору?
5. Що таке право і держава в марксистському розумінні?
6. Який сенс вкладав Ієрінг в термін «боротьба за право»?
7. Чому Ієрінг відкидав основні постулати історичної школи права?
8. Якими ознаками, згідно з вченням Ієрінга, володіє держава? Як держава співвідноситься з правом?
11. Яку класифікацію права розробив Ерліх?
12. Як розумів право Дюркгейм?
13. У чому сенс теорії злочину і покарання Дюркгейма?
14. Що собою являє норма солідарності, на думку Дюгі?
15. Яке ставлення Оріу до теорії договірної походження держави?
16. Від чого залежить, на думку Оріу, повага людей до законів держави?

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. М., 1993.
2. Бачинин В.А., Сандулов Ю.А. История западной социологии. СПб., 2002.
3. Бентам И. Принципы законодательства. Тактика законодательных собраний // Антология мировой политической мысли. В 5 т. Т.1. М.:Мысль, 1997. С.555-568.
4. Берлин И. Философия свободы: Европа. М., 2001.
5. Библер В.С. О Марксе всерьёз (размышления в конце XX века) // Полис. 1996. № 1. С. 119-127.
6. Гофман А.Б. Семь лекций по истории социологии. М., 1997.
7. Дробышевский С.А. История политических и правовых учений. М., 2003.
8. Дюги Л. Конституционное право: Общая теория государства. М., 1908.
9. Дюги Л. Общество, личность и государство. СПб., б/г.
10. Дюркгейм Э. О разделении общества труда: Метод социологии. М., 1990.
11. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд. СПб., 1998.
12. Иеринг Р. Борьба за право. СПб., 1908.
13. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития. СПб., 1875.
14. Иеринг Р. Цель в праве. СПб., 1881.

15. История политических и правовых учений XIX в. Отв. ред. В.С. Нерсесянц. М.: Наука, 1993.
16. Констан Б. О свободе у древних – в ее сравнении со свободой у современных народов // Полис. 1993. №2.
17. Куббель Л.Е. Очерки потестарно - политической этнографии. М., 1988.
18. Ленин В.И. Государство и революция// Полн. собр. соч. Т. 33.
19. Липицкий М.И. К свободной демократии или демократической тирании? (Разговаривая с А. де Токвилем) // Полис. 1992. № 5-6. С.143-155.
20. Мамут Л.С. Этатизм и анархизм. М., 1989
21. Маркс К. Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта. Соч. Т.8.
22. Милль Дж. Ст. Размышления о представительном правлении СПб.: Изд. Яковлева, 1863.
23. Милль Дж. Ст. Утилитаризм. О свободе. СПб.: Изд. И.П. Перевозникова, 1990. 145 с.
24. Михайловский И.В. Очерки философии права. Т. 1. Томск, 1914.
25. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. По ту сторону добра и зла. Человеческое, слишком человеческое// Соч.: В 2 т. М., 1990. Т. 1, 2.
26. Новгородцев П.И. Кризис современного правосознания. Введение; Общественный идеал в свете современных исканий// Соч. М., 1995.
27. Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права// Соч. М., 1995.
28. Новгородцев П.И. Об общественном идеале. М., 1991.
29. Ориу М. Основы публичного права. М., 1929.
30. Поппер К. Открытое общество и его враги: В 2 т. М., 1992. Т. 2.
31. Рассел Б. История западной философии: В 2 т. Новосибирск, 1994.
32. Токвиль А. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1994.

ТЕМА 16,17. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ МИСЛИТЕЛІВ В УКРАЇНІ ТА РОСІЇ XVII – ПОЧ. XX СТ. (12 годин)

Питання

1. Охарактеризуйте особливості та риси державно-правової думки України з урахуванням рис ментальності українського народу.
2. Проаналізуйте поетапно процес формування державно-правової думки в Україні і з'ясуйте які концептуальні засади домінували, як розв'язувалась проблема взаємозв'язку держави і особи на кожному окремому етапі її еволюції?
3. Проаналізуйте текст Конституції Пилипа Орлика. Які основоположні ідеї визначально вплинули на формування вітчизняного конституціоналізму?
4. У чому полягає внесок Григорія Сковороди в ідеологію вітчизняного праворозуміння і державотворення?
5. Які особливості вчення С. Оріховського про державу і право?
6. Яка роль Острозької школи у розвитку просвітницького руху в Україні?
7. Ідеї про державу і право П.Могили
8. Політичні та правові погляди Ф.Прокоповича. «Філософ на троні»

9. Погляди на державу і право Г.Сковороди
10. Ідейне обгрутування петровських реформ в політико-правових поглядах Ф.Прокоповича
11. Порівняйте державно-правові погляди Ф. Прокоповича і Г. Сковороди. Дайте правову і юридичну оцінку цим поглядам.
12. Політичні програми гетьманів України
13. Проект слов'янського союзу Кирило-Мефодіївського товариства: М.Костомаров, Т.Шевченко, Г.Андрузький
14. Проекти та програми українських мислителів II половини XIX ст.: М.Драгоманов, С.Подолінський, О.Терлецький, І.Франко
15. Розробка теорії правової держави Б.Кістяківський
16. Націократична модель державності: М.Михновський, В.Липинський, Д.Донцов
17. Державно-правові погляди діячів Центральної ради: М.Грушевський, В.Винниченко, М.Туган-Барановський
18. Які критерії лежать в основі класифікації форм правління держави, запропонованої Н. Татищевим?
19. Викладіть суть проекту конституційної монархії С.Є. Десницького?
20. Як О.Н. Радищев розумів принцип суверенітету народу?
21. Політико-правові ідеї консерватизму (М. Данилевський, К. Леонт'єв)
22. Політико-правова доктрина російського анархізму М. Бакунін, П. Кропоткін
23. Російське народництво політико-правові ідеї М. Чернишевського та П. Лаврова
24. Політико-правові погляди В. Соловйова, їх вплив на становлення правових ідей в Росії початку XX ст.
25. Ліберальні концепції С. Муромцева, Н. Коркунова, М. Ковалевського
26. Ідеї конституційної монархії і законності в творчості М. Сперанського, М.Карамзіна
27. Політико-правова програма декабристів (П. Пестель, М. Муравйов)
28. Політико-правові погляди слов'янофілів (А. Хомяков, І. Киреевский) і західників (К. Кавелін, А. Герцен і др)
29. П. Чаадаєв про причини відсталості Росії та шляхи її розвитку
30. Принципи реформаторства (Н. Серно-Солов'євич, А. Унковський, Філарет) в політичній і правовій думці
31. Розвиток цінностей і принципів лібералізму в політико-правова теорії Б. Чичеріна

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвський В. Микола Міхновський. Мюнхен, 1950.
2. Андрусак Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). Львів, 1998.
3. Антология мировой политической мысли: В 5-ти т. М., 1997. Т. 2.

- Зарубежная политическая мысль. XX в. М., 1997.
4. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. М., 1992.
 5. Багрянний І. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе. К., 1996.
 6. Білич Т. А. Світогляд Г. С. Сковороди. К., 1957.
 7. В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. К.-Філадельфія, 1994.
 8. Винниченко В. Відродження нації: У 3 ч. Відень, 1920. Ч. I.
 9. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. К.: Генеза, 2006.
 10. Горелов М. Є. Дмитро Донцов: Штрихи до політичного портрета // Український історичний журнал. 1994. №5,6.
 11. Графский В. Г. Политические и правовые взгляды русских народников Истоки и эволюция. М., 1993
 12. Грацианский П. С. Десницкий. М., 1978
 13. Грацианский П. С. Конституционные воззрения А. Н. Радищева // Советское государство и право. 1981. №4
 14. Грацианский П. С. Политическая идеология русского самодержавия второй половины XVIII в // Политико-правовые идеи в их историческом развитии. 1980
 15. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991.
 16. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008.
 17. Дичковська Г. О. Український націонал-комунізм. К., 1998.
 18. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1991.
 19. Драгоманов М. Вибране. К., 1991.
 20. Зайченко А. Б. Теория просвещенного абсолютизма в трудах Ф Прокоповича // Из истории развития политике-правовых идей. М, 1984.
 21. Захара І. Стефан Яворський. Львів, 1991.
 22. Зорькин В.Д. Из истории буржуазной либеральной политической мысли России во второй половине XIX – начале XX вв. Б.Н. Чичерин. М., 1975
 23. Зорькин В.Д. Позитивистские теории права в России. М., 1978
 24. Ідейно-теоретична спадщина Дмитра Донцова і сучасність: Матеріали науково-теоретичної конференції. Запоріжжя, 1998.
 25. Історія Русів К., 1991.
 26. Історія філософії на Україні: У 3-х т. К., 1987. Т.2.
 27. Кістяківський Б. О. Вибране. К., 1996.
 28. Копиленко О. «Українська ідея» Грушевського. Історія і сучасність. К., 1991.
 29. Кухта Б. З історії української політичної думки. К., 1994.
 30. Копиленко О. Л. Політико-правові ідеї Т. Шевченка та І. Франка в сучасній ідеологічній боротьбі. К., 1990.
 31. Коротаев Ф.С. Г.В. Плеханов. Человек и политик. Пермь, 1992.
 32. Костомаров М. Закон Божий (Книга буття українського народу). К., 1991.

33. Круглашов А. М. Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова. Чернівці, 2000.
34. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. К. - Філадельфія, 1995.
35. Липинський В. Релігія і церква в історії України. К., 1995.
36. Липинський В. Україна на переломі. 1657-1659. К., 1997.
37. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2-х т. К., 1994.
38. Литвинов В. Проблема государства в трудах С. Ореховского // Отечественная мысль эпохи средневековья: Сб. науч. трудов. К., 1987.
39. Лоскутов В.А. Историческая природа марксизма основания и система развития. Свердловск, 1990
40. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К., 1996. С. 820-925.
41. Малахов В. П. История политических и правовых учений Хрестоматия. М., 2003.
42. Марущак Н. В. Деякі аспекти розуміння гідності людини у творах російських філософів, юристів на початку ХХ століття. *Форум права*. 2014. № 2. С. 248 – 252. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm 2014 2 44.
43. Марущак Н. В. Щодо питання поваги до гідності людини, її прав та свобод у творах українських демократів середини ХІХ – початку ХХ століть. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 23-26.
44. Марущак, Н. В. Основні підходи до поняття «гідності» у філософсько-правовій думці *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 3-6.
45. Мироненко О. М. Світоч української державності: політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради (березень 1917 - квітень 1918). К., 1995.
46. Моряков В. И. Поиск пути русская мысль второй половины XVIII в О государстве и обществе // История Отечества люди, идеи, решения М., 1991.
47. Недзельська Н. І., Недзельський К. К. Політичні погляди Станіслава Ореховського Роксолана // *Політологічний вісник*. К., 1993. Ч. 1.
48. Ничик В. Образ идеального властителя в сочинениях Петра Могилы // *Человек и история в средневековой философской мысли русского, украинского и белорусского народов: Сб. науч. трудов*. К., 1987.
49. Ничик В. Феофан Прокопович. М., 1977.
50. Ореховський-Роксолан С. Напучення польському королю // *Історія філософії України*. Хрестоматія. К., 1993.
51. Пашук А. Вишенський - мислитель і борець. Львів, 1990.
52. Пашук А. Суспільний ідеал І. Вишенського // *Від Вишенського до Сковороди: Зб. Наук. праць* К., 1992.
53. Сас П. М. Українсько-польський мислитель доби Відродження Станіслав Ореховський: на шляху до історизму нового часу // *Український історичний журнал*. 1991. № 1.
54. Сас П. Ореховський Р., Верещинський І.: Політико-правові концепції державного устрою // *Польсько-українські студії*. - К., 1993.

55. Скакун О. Политическая и правовая мысль на Украине (1861-1917). Харьков, 1987.
56. Українська література XVI-XVIII ст. та інші слов'янські літератури. К., 1984.
57. Українська література XIV-XVI ст. К., 1988.
58. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: У 2-х ч. К., 1995.
59. Федоров В.А. Декабристы и их время М.,1992
60. Федченко П. М. Михайло Драгоманов. К., 1991.

ТЕМА 18. ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ВЧЕННЯ В ЄВРОПІ ТА США ХХ СТ. (6 годин)

Питання

1. Яку класифікацію права розробив Е. Ерліх?
2. Що являє собою норма солідарності, на думку Дюгі?
3. Що таке інтуїтивне право по Л.І. Петражицькому?
4. Що являє собою право і держава, на думку Кельзена?
5. Які групи інтересів, на думку Р. Паунда, закріплюються правом?
6. Який вплив мала доктрина В.І. Леніна на праворозуміння радянського часу?
7. В чому полягають особливості підходу І.А. Ільїна до права?
8. Що значить первинні та вторинні юридичні правила по Г. Харту?
9. Назвіть особливості підходу Л. Д. Троцького до держави і права
10. Як характеризує справедливість Дж. Роулс у своїй теорії справедливості?
11. Які витoki і основні ідеї політико-правової ідеології фашизму?
12. Які фактори легітимації політичної влади виділяв М. Вебер?
13. Як розумів генезис сучасної держави Вебер?
14. Назвіть ознаки державної бюрократії за Вебером?
15. Що таке патримоніальна держава за Вебером?
16. Які історичні типи права виділяв Вебер?
17. Проаналізуйте і дайте оцінку психологічної теорії права Л. Петражицького. Встановіть її вплив на політико-юридичну практику і теорію ХХ в.
18. Що являє собою право, на думку Петражицького?
19. Який критерій лежить у Г. Еллінека в основі класифікації суб'єктивних публічних прав?
20. Дайте характеристику поглядів Г. Харта на право.
21. Які правила, згідно Л. Фуллера, повинні реалізовуватися у державі для забезпечення в ній законності?
22. Що Л. Фуллер мав на увазі під процесуальним і матеріальним природним правом?
23. У чому, на думку Г. Кельзена, полягає «чистота» правової науки?
24. Проаналізуйте і зіставте фундаментальні уявлення про право, сформульовані Г. Кельзенем і Л. Фуллером.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. М., 1993.
2. Бергман Г. Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1994.
3. Бачинин В.А., Сандулов Ю.А. История западной социологии. СПб., 2002.
4. Берлин И. Философия свободы: Европа. М., 2001.
5. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.
6. Вебер М. Социализм // Журнал социологии и социальной антропологии, 1999.
7. Вебер М. Харизматическое государство // Социологические исследования. 1988.№5.
8. Власть: Очерки современной политической философии Запада/ Под ред. В. Шивениерадзе. М., 1989.
9. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. М., 1988.
10. Герменевтика: история и современность. М., 1985.
11. Гофман А.Б. Семь лекций по истории социологии. М., 1997.
12. Дай Т., Зиглер Л. Демократия для элиты. М., 1984.
13. Дробышевский С.А. Из классической юриспруденции второй половины XX в. Красноярск, 2005.
14. Дробышевский С.А. История политических и правовых учений. М., 2003.
15. Дюги Л. Конституционное право: Общая теория государства. М., 1908.
16. Дюги Л. Общество, личность и государство. СПб., б/г.
17. История политических и правовых учений: Учеб./ Под ред. В.С. Нерсесянца. М., 1995.
18. Камю А. Бунтующий человек. М., 1990.
19. Маритен Ж. Философ в мире. М., 1994.
20. Поппер К. Открытое общество и его враги: В 2 т. М., 1992. Т. 1, 2.
21. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. М., 1994.
22. Фромм Э. Бегство от свободы. М., 1990.
23. Хайек Ф. А. Дорога к рабству// Вопросы философии. 1990. № 10 - 12.
24. Харт Г.Л. Концепция права. М.,2004.
25. Чистое учение о праве Ганса Кельзена: Сборник переводов. Вып. 1. М.,1987.

СЛОВНИК (глосарій)

А

Абсолютизм – необмежена монархія, форма правління, за якої верховна влада цілком належить монарху.

Абстрактне право - право абстрактно вільної особистості. (Гегель)

Автаркія – самовдоволення, мета, головний підсумок політики.(Аристотель)

Автаркія – незалежність від усіх речей зовнішнього світу або інших людей.

Автономія – у широкому сенсі означає надання деяким регіонам держави прав на самоврядування в адміністративній сфері; у вузькому – автономія означає широке внутрішнє самоврядування, політико-національне або національно-територіальне утворення в рамках єдиної держави і стосується не лише адміністративної, а й інших сфер життя і діяльності, а також деяких питань законодавства.

Авторитаризм – тип політичного режиму, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану можливість застосування насильства.

Аксіологія – теорія цінностей.

Анархізм – ідеологічна та суспільно-політична течія, в основі якої заперечення інституціонального, насамперед, державного управління суспільством.

Апріорі – наявне у свідомості людини знання, яке передує досвіду.

Аристократія – ідеальний державний устрій.(Платон)

Артхашастра – давньоіндійський політичний трактат, який становить собою зібрання практичних настанов про користь життя, форми і засоби існування людини, суспільства, держави.

Атеїзм (безбожжя) – переконання, що відкидає будь-які релігійні вірування.

Б

Білль – у англomовних країнах законопроект, що вноситься на розгляд законодавчих органів, а також назва окремих конституційних актів.

Більшовизм (ленінізм) – російське ідейно-політичне відгалуження марксизму, яке своє головне завдання вбачало в тому, щоб розвінчати ідею правової («буржуазної») держави і реалізувати на практиці ідею держави, підпорядкованої диктатурі пролетаріату і його авангарду – партії більшовиків-комуністів.

Божественний закон - даний у Біблії. (Аквінський)

Брахмани – варна у Стародавній Індії, до якої входили священнослужителі, жерці.

Брахманізм – релігійна система Стародавньої Індії; її виток є релігія ведійських аріїв, які перекочували у II тис. до н. е. на територію Індостану.

Бюрократизм – система управління державою, що характеризується відірваністю від потреб народу і спирається на бюрократію.

Бюрократія – ієрархічно організована система управління державою з допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями, що дозволяє йому піднятися над інтересами більшості.

В

Вайшья – варна у Стародавній Індії, до якої входили землероби, ремісники.

Варна - особлива замкнута станова група у Стародавній Індії приналежність до якої визначалась за народженням.

Веди - літературні пам'ятники релігійного змісту у Стародавній Індії, священні книги індусів.

Ведизм – релігія Стародавньої Індії та особливий принцип східного світорозуміння, за яким визначається святенність і авторитетність Вед як витоку абсолютної істини в осмисленні світу.

Верховна влада - суверенна влада, її носієм виступає держава.(Гроцій)

Виконавча влада - створюється не на основі суспільного договору, а за рішенням суверена як посередник для налагодження відносин між підданими і сувереном.(Руссо)

Відродження – епоха в культурному й ідейному розвитку західноєвропейських країн, перехідна від Середньовіччя до Нового часу.

Вічний закон - вираз божественного розуму і волі, який визначає природний порядок і природне право. (Августин)

Вічний закон - універсальні норми, загальні принципи божественного розуму, що управляє всесвітом.(Аквінський)

Влада – система соціально-політичних відносин, які виражають здатність, право і можливість кого-небудь вирішально впливати на дії та поведінку інших людей та їх груп, спираючись на свої волю і авторитет, правові й моральні норми, загрозу примусу і покарання, звичаї й традиції тощо.

Волевстановлене право - встановлення закону і загальних домовленостей. (Аристотель)

Г

Географічний детермінізм – теорія, що обґрунтовує залежність розвитку суспільства від природно-географічних умов.

Громади – організації української інтелігенції у II пол. XIX – на поч. XX ст. в Україні, які провадили національно-культурну та громадсько-політичну діяльність.

Громадянство – формально зафіксований постійний правовий зв'язок особи з державою, який набуває вияву у їх взаємних правах і обов'язках.

Громадянське суспільство – система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян, їх об'єднань, що добровільно сформувалися і перебувають у відносинах конкуренції та солідарності, поза безпосереднім утручанням держави, призначеної створювати умови для їх вільного розвитку.

Громадянський стан - наявність верховної влади, сукупне тіло якої і є держава. (Спіноза)

Громадянські права і свободи – підґрунтя конституційно-правового статусу громадянина певної держави, яка визначає можливість його участі в політичному, соціальному житті суспільства.

Гуманізм – визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей.

Д

Дао - незалежний від небесного владика природний хід речей, природна закономірність.

Даосизм - одна з найбільш впливових течій старокитайської філософської та суспільно-політичної думки. Засновник Лао-цзи.

Декабристи – учасники дворянського революційного руху, що повстали в грудні 1825 р. у Петербурзі та в Україні (повстання Чернігівського полку 29 грудня – 3 січня 1826 р.).

Демократія - приємний і різноманітний лад, але не має належного управління. (Платон)

Держава - апарат, керуючий підданими, народом, суспільством, йому належить публічна влада в особі государя. Государ поза юрисдикцією суду. (Макіавеллі)

Держава - виникає в результаті укладення суспільного договору, громадянський стан суспільства. Державна влада – абсолютна (Гоббс)

Держава - виникає з ініціативи бога, але воно не може виникнути без попередньої згоди людей. Підстави держави - два договори. (Пуфендорф)

Держава - виступає як панування, і як право. (Кельзен)

Держава - вища форма спілкування, обіймаються собою всі інші спілкування. (Аристотель)

Держава - засіб виникнення і продовження того насильного соціального процесу, в ході якого відбувається народження привілейованої культурної людини, що панує над рештою маси. (Ніцше)

Держава - ідея розуму, свободи і права, оскільки ідея і є здійсненність поняття в формах зовнішнього, наявного буття. Це дійсність конкретної свободи. (Гегель)

Держава - організація сукупної безлічі осіб, пов'язаних правовими законами. (Кант)

Держава - політична спільнота. (Аквінський)

Держава - політичний організм. (Руссо)

Держава - політичний стан, при якому відбувається з'єднання всіх окремих сил. (Монтеск'є)

Держава - соціальний інститут, який втілює і відправляє функцію публічної (політичної) влади. (Локк)

Держава - справа, надбання народу, «з'єднання багатьох людей, пов'язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю інтересів». (Цицерон)

Держава – угода більшості проти меншості, як союз слабких і пригноблених проти сильних і могутніх. (Гроцій)

Держава – управління безліччю сімейств і тим, що «є загальним у них всіх, здійснюване суверенною владою по праву». (Боден)

Державні закони – постанови держави, які мають на меті досягнення суспільного благоденства, і тому повинні видаватися в повній відповідності з законами духовними і природними. (Пестель)

Державність – виникає з договору, мета її – піклуватися про істинне щастя індивідів. (Боден)

Джерела права – система правотворчих чинників (економічних, соціально-політичних, соціально-психологічних, духовних).

Дигести – збір систематизованих і тематично об'єднаних уривків з творів римських юристів, що мали силу закону.

Диктатура – нічим не обмежена влада особи, класу чи соціальної групи в державі, регіоні, що спирається на насильство.

Догматизм – спосіб мислення суб'єкта, який послідовно дотримується в пізнанні, переконаннях та способі життя застарілих поглядів, попри змінення ситуації, нові умови буття чи критику своєї позиції.

Доктрина – система поглядів, теорія; провідний теоретичний або політичний принцип у діяльності держави.

Духовні закони - відомі з Священного Писання. (П.Пестель)

Душа держави - відчужується народом правителю єдина верховна влада, яка має необмежені повноваження і в принципі не підлягає відповідальності за свої дії. (Пуфендорф)

Дхарма (для брахманізму) - збір обов'язків у Стародавній Індії, які повинні були виконувати кожна з варн.

Дхарма (для буддизму) - керуюча світом природна закономірність, природний закон у Стародавній Індії.

Дхармасутра і дхармашастра - релігійно-ритуальні і правові брахманські компіляції у Стародавній Індії.

Е

Евномія – у давньогрецькій міфології разом із сестрами Діке і Ейреною охороняють ворота Олімпу.

Егалітаризм – суспільно-політична теорія, що обстоює загальну зрівняльність як принцип організації суспільного життя.

Еклектика – механічне поєднання в одному вченні різнорідних, органічно несумісних положень, безпринципно запозичуваних із протилежних концепцій.

Експансія – активне втручання в яку-небудь сферу, поширення сфери економічного, політичного, духовно-культурного панування.

Есхатологія – розділ теології і філософії, що складає систему поглядів і вірувань про кінець світу, а також про долю людства і Всесвіту після нього.

Етатизація – одержавлення тієї чи іншої сфери суспільного буття.

Етатизм – виправдання активного втручання держави у всі сфери суспільного життя, виходячи з ідентифікації держави як всезагальної цінності, вищого результату й мети суспільного розвитку.

Етноцентризм – світоглядна позиція, головною ознакою якої є сприйняття дійсності через призму етнічних процесів.

Є

Єресь – віровчення, відмінні від догматичної системи релігійних уявлень, визнаних церквою.

З

Загальний світовий дух - виступає в зіткненні різних суверенних волей, через діалектику їх співвідношення. Носієм світового духу є пануючий на даному ступені історії народ, який отримує одноразову і єдину можливість скласти епоху всесвітньої історії. (Гегель)

Закон - визначає зовнішні вчинки людей на тій мірі їх розвитку, коли вони ще не досягли досконалості.(Іларіон)

Закон - людський розум, що керує всіма людьми(Монтеск'є)

Закон - тотожний справедливості.(Ю.Крижаніч)

Закони - веління, підкріплені загрозою реального покарання або обіцянкою реальної нагороди. (Падуанський)

Закони - необхідні умови громадянської асоціації та співжиття. (Руссо)

Законодавча влада - повинна здійснювати народом-сувереном безпосередньо.
(Руссо)

Законодавча влада - покликана суворо дотримуватися рамок закону і діє завдяки тому авторитету, яким наділив її законодавець. (Падуанський)

Закономірне - розумне і необхідне, яке протиставляється фатального.
(Монтеск'є)

Звичай народу – стереотипний спосіб поведінки, відтворений у певному суспільстві або соціальній групі, що є звичним для їх членів.

Звичаї і закони - два начала властиві будь-якій державі.(Полібій)

Злочин - свідоме порушення права як права. (Гегель)

I

Ідеал – уявлення про найвищу досконалість, якого як взірцем, нормою і метою визначений спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи.

Ідеологія – система ідей і поглядів, які виражають корінні інтереси, ідеали певного класу чи іншої соціальної групи.

Іджма – згода, одностайна думка авторитетних осіб з обговорюваного питання, один із витоків мусульманського права.

Іманентний – притаманний, той, що містить у самому собі, властивий своїй природі.

Імперія – держава, що об'єднує кілька підпорядкованих центральній владі держав та народів, примусово інтегрованих у єдину систему.

Індивідуалізм – моральний принцип, що ґрунтується на визначенні пріоритетності автономії та прав особи.

Індустріальне суспільство – суспільство, створюване в результаті розвитку великого промислового виробництва, що відповідно формує моделі ринку, споживання, соціальної організації, науки та культури.

Інститут – 1) установа; 2) сукупність норм права, якими регульовано визначену групу суспільних відносин одного порядку, що зазвичай утворюють частку відповідної галузі права.

Інститут правовий – сукупність юридичних норм, якими регульований визначений вид соціально-правових відносин (інститут спадкування, шлюбу, інститут прав людини тощо).

Інститут соціальний – історична форма організації та регулювання суспільства, за допомогою яких упорядковуються відносини між людьми, їх діяльність і поведінка в суспільстві, забезпечується стійкість суспільного життя.

Ісономія – равенство всіх перед законом.

Історизм – принцип підходу до вивчення дійсності, що є змінним у часі. Передбачає розгляд усіх явищ як системи, що має особливу внутрішню структуру, вивчення процесів розвитку, переходу від одного стану до іншого.

К

Канонічне право – сукупність релігійно-правових норм, створених церквою (в XI-XIII ст.) для регулювання відносин усередині церковної організації, а також між церквою та світськими особами.

Каста - відособлена група осіб із спадковим характером їх діяльності, що складається з професійною, родовою, релігійною та іншими ознаками.

Категоричний імператив - поступай так, щоб максима твоєї поведінки могла бути разом з тим і принципом загального законодавства. (Кант)

Категоричний імператив – припис, що виражає універсальний, апріорний закон моралі, сформульований І. Кантом.

Кіяс – аналогічне судження, провідний принцип раціоналістичного дослідження правових питань в ісламі.

Комунізм – соціально-політичне вчення: а) про особливу суспільно-політичну формацію – комуністичне суспільство, яке обов'язково має прийти на зміну капіталізму як закономірний наслідок історичного процесу; б) про основні риси комуністичного суспільства, умови та способи його формування.

Конвергенція – теорія, що обґрунтовує зближення та злиття двох соціальних систем – капіталізму і соціалізму.

Консерватизм – система ідей, які виправдовують та захищають попередні або усталені на певний час соціальну структуру і традиційні цінності.

Конституційні принципи – якісні характеристики конституційного регулювання суспільних відносин, якими визначений зміст конституційного комплексу.

Конституціоналізм – політико-правова ідеологія, історично пов'язана з феноменом конституції та спрямована на втілення відповідних нормотворчості та нормозастосування засобами юридичної науки й практики.

Конфуцій у своєму вченні виділяв Фа - позитивні закони, які включали в себе: Лі - правила ритуалу; Жень - правила людинолюбства; Шу - правила турботи про людей; Сяо - правила шанобливого ставлення в батькам; Чжун - правила відданості правителю і т.д.

Концепція солідаризму - факт взаємної залежності, що з'єднує між собою, в силу спільності потреб і поділу праці, членів роду людського, зокрема членів однієї соціальної групи.(Дюгі)

Королівська монархія - краща держава, в якому суверенітет належить монарху, а управління має аристократичний і демократичний характер. (Боден)

Ксенофобія – нав'язливе відчуття страху, ненависті чи нетерпимості до будь-кого або чогось чужого, незнайомого.

Культурна норма – стандарт культурної діяльності, яким регульовано поведінку людини, що є свідченням приналежності до конкретних суспільних і культурних груп та виражає її уявлення про належне.

Кшатрії - варна, до якої входили воїни, правителі.

Л

Легізм – давньокитайська філософська школа «фа-цзя» («школа закону»), яка виникла в IV ст. до н.е.

Лібералізм – ідеологічний і суспільно-політичний рух, який об'єднує прихильників парламентського ладу, демократичних свобод, свободи підприємництва. На перший план висувається індивід як суб'єкт і вища інстанція всякої діяльності, держава повинна бути підпорядкованою інтересам індивіда.

М

Месіанство – вчення про надзвичайну роль окремих лідерів, організацій, спільнот у певні переломні моменти історії держави, покликані кардинально змінити, навіть врятувати державу, націю перед загальною кризою.

Міфологія – виниклий на ранніх етапах існування суспільства спосіб усвідомлення світу, який спирається на емпіричний досвід, що вміщує в себе уявлення, віру в надприродне.

Модернізація – соціально-економічний процес переходу до буржуазного способу мислення – довіри до самодостатності розуму, що спирається на чотири чинники: природознавство, техніку, індустрію та демократію.

«Москва – третій Рим» – політична теорія, яка обґрунтовувала історичне значення Московської держави як всесвітнього політико-церковного центру.

Н

Народ - джерело будь-якої влади, як світської, так і духовної. Він один верховний законодавець і носій суверенітету.(Падуанський)

Народне представництво – форма участі обраних демократичним шляхом представників від основних класів, верств, груп населення в органах влади та управління для репрезентації та захисту їх прав та інтересів.

Народний суверенітет – повновладдя народу, здійснення ним своєї невід'ємної та неподільної влади самостійно й незалежно від будь-яких інших соціальних сил.

Народництво – ідеологія і рух різночинної інтелігенції у 1861-1895 рр. Було виразником інтересів селян, виступало проти кріпосництва і капіталістичного розвитку Росії за повалення самодержавства шляхом селянської революції.

Націократія – політичне самовизначення нації в окремій державі. Націоналізм – а) у широкому сенсі – термін для позначення почуттів, ідей, ідеологій, що наголошують на цінності нації, національної культури, національних інтересів тощо; б) назва особливої політичної ідеології. Націонал-комунізм український – узагальнююча назва політичної течії та напрямків в Україні й поза її межами, що поєднували ідеї комуністичної перебудови суспільства і повного національного визволення України та створення суверенної української держави.

Нація – соціально-економічна і духовна спільнота людей з певною психологією і свідомістю, виникнення якої відбулося історично, їй властива стійка сукупність сутнісних характеристик.

Неокантіанство – напрям у філософії, що виник у 60-х рр. XIX ст.; ключові філософські проблеми пропонував вирішувати на основі повернення до філософії Канта.

Неолібералізм – одна з форм існування сучасного лібералізму, яка обирає за мету пошук шляхів і умов, що могли б забезпечити стійкий і динамічний розвиток суспільства.

Неомарксизм – умовна назва цілої групи філософських та соціально-політичних течій, що орієнтуються на окремі положення й використовують категорійний апарат марксистської філософії. Для них є характерним критичне ставлення як до капіталістичної системи, так і до радянського варіанта соціалізму, радянсько-ленінської теорії.

Неотомізм – сучасна модифікація томізму, який убачає головне завдання науки у розкритті католицького віровчення й виправданні його з позиції розуму.

Неписаний закон - правові звичаї. (Аристотель)

О

Олігархія – псування тимократичної держави в результаті скупчення значного багатства у приватних осіб.(Платон)

Освічений абсолютизм – абсолютизм у деяких європейських країнах другої пол. XVIII ст., який намагався перетворити найбільш застарілі феодальні інститути, використовуючи при цьому популярні ідеї Просвітництва.

Охлократія – влада натовпу.(Полібій)

Охлократія (букв. «панування юрби») – поняття, яке використав Аристотель для позначення одного з мінливих проявів демократії, коли влада опиняється в

руках демагогів – висуванців з юрби, які потурають її примхам, емоціям і мінливим пристрастям.

II

Партикулярне право – відсутність єдиної загальнодержавної правової системи.

Патерналізм (від лат. *paternus* – батьківський) – політико-правова ідеологія і особлива форма здійснення влади, за якої її суб'єкт ототожнюється з батьком великої патріархальної сім'ї, котрий «по-батьківськи» піклується про своїх підлеглих, а ті, своєю чергою, зобов'язані відповідати «синівською» відданістю та слухняністю.

Пеналогія (від лат. *poena* – покарання) – філософсько-кримінологічна дисципліна про покарання, їхні завдання, засоби і форми.

Плюралізм політичний – а) ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що випливає з існування кількох незалежних засад політичного знання і розуміння буття; б) система влади, заснована на взаємодії і протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій.

Позитивізм – філософська течія, яка стала домінантою європейської культури у другій пол. XIX ст. Для юридичного позитивізму єдиним предметом пізнання є феномен позитивного права, для якого не існує вічних сутностей права. Представниками позитивізму є О. Конт, Дж. С. Мілль, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм та інші.

Позитивне право – джерелом якого є воля законодавця. (Кант)

Позитивний закон – конкретизація природного закону, це імператив з мінливим змістом. (Аквінський)

Покарання – не тільки засіб відновлення порушеного права, а й право самого злочинця, закладене вже в його діянні – вчинку вільної особистості. (Гегель)

Політика – царське мистецтво, яке потребує знань і вміння управляти людьми. (Платон)

Політика – як наука тісно пов'язана з етикою. (Аристотель)

Політичне правління – правління закону, а не людей. (Аристотель)

Політичне право – частина природного права (Аристотель)

Політія – нап.равильніша форма держави, змішання олігархії (влада небагатьох багатих) і демократії (влада незаможних). У ній домінує середній елемент. (Аристотель)

Походження влади – конкретні способи заволодіння владою. (Аквінський)

Права людини – деякі характеристики соціального буття людини і одночасно «принцип урядової влади». (Т.Пейн)

Право – мета буття держави. (Боден)

Право – полягає в тому, щоб наявне буття взагалі є наявне буття вільної волі, діалектика якої збігається з філософським конструюванням системи права як царства реалізованої свободи.(Гегель)

Право – сукупність умов, що обмежують свавілля одного по відношенню до інших за допомогою об'єктивного загального закону свободи. (Кант)

Право – сфера правди, справедливості. (Аквінський)

Право – щось вторинне, похідне від волі влади, її рефлекс.(Ницше)

Право Мойсеєве – система релігійних, моральних та правових норм і цінностей, що містяться в «П'ятикнижжі» Старого Зоповіту і пов'язані з постаттю пророка Мойсея.

Прагматизм – філософський напрям кінця XIX-XX ст., який розглядав будь-яке теоретичне знання виключно з позиції його практичних наслідків.

Предмет політичної науки – доцільність і користь. (Гроцій)

Предмет юриспруденції – питання права і справедливості. (Гроцій)

Приватне право – регулює відносини індивідів як власників. (Кант)

Приватне цивільне право – дозволені в умовах громадянського стану природні права індивіда, тобто дозволена верховною владою частина природних прав.(Спіноза)

Природне право – договірно встановлене вище природне право держави. (Спіноза)

Природне право – ідеальна норма людських відносин і одночасно загальний закон, що впливає з незмінного порядку природи і цілому світові. (Августин)

Природне право – має своїм джерелом очевидні апріорні принципи. (Кант)

Природне право – припис здорового розуму, джерелом якого є сама розумна природа людини як соціальної істоти, якій притаманне прагнення до спілкування. (Гроцій)

Природне право – результат війни і перемоги.(Ницше)

Природний закон – відображення вічного закону в людському розумі. (Аквінський)

Природний стан - «війна всіх проти всіх».(Гоббс)

Природний стан – додержавної стадія життя людей.

Природні закони – впливають із вимог природи і потреб природних.(Пестель)

Просвітництво – ідейна течія епохи переходу від феодалізму до капіталізму, яка пропагувала шлях до суспільної досконалості.

Публічне право – визначає взаємини між людьми, об'єднаними в союз громадян (держави), як членами політичного цілого. (Кант)

Р

Расизм – політичні та наукові теорії і практичні дії, що ґрунтуються на расовому поділі людей на біологічно різні групи на основі фізіологічних і розумових відмінностей,

Ревізіонізм – суспільно-політична течія, яка піддавала критичному перегляду вчення марксизму, здійснювала його ревізію.

Революція – докорінні, глибокі якісні зміни в розвитку певних явищ природи, суспільства, засобів виробництва, різних галузей знань.

Реституція – відновлення у попередньому правовому становищі.

Реформація – суспільний рух у багатьох країнах Європи, спрямований проти феодальних пережитків і на перетворення католицької церкви.

Рецепція римського права – пристосування норм римського права до регулювання суспільних відносин подальших часів.

С

Самовладство – все управління державою має бути зосереджено в руках верховного правителя, яким повинен бути король-філософ.(Ю.Крижанич)

Самодержавство – монархічна форма правління, за якої носію верховної влади – монархові належать верховні права у законодавстві, у верховному управлінні й вищому суді.

Самодержавство – необмежена влада імператора.(Ф.Прокопович)

Свобода - «полягає в тому, щоб залежати тільки від законів».(Вольтер)

Секуляризація – перетворення державою церковної власності (за звичай земельної) на світську. Широко проводилася в Європі в епоху Реформації.

Система соціальна – сукупність соціальних інститутів суспільства (сім'я, виробництво, релігія, освіта, держава), соціальних організацій, соціальних ролей, а також їх соціальної взаємодії.

Солідарність – а) однаковість, спільність інтересів, активне співчуття певним діям або судженням; б) соціальна згуртованість, єдність дій, спільна діяльність, у ході якої відбувається досягнення певних цілей, вирішення суспільних проблем, реалізація загальних інтересів.

Солярії – мешканці «міста Сонця» в утопічній державі Т.Кампанелли.

Софістика – 1) форма ведення дискусії в такий спосіб, щоб будь-яким чином переконати опонента; 2) філософська течія в Стародавній Греції; 3) спосіб доказу, який спирається на навмисне порушення правил формальної логіки, використовує хибні доводи.

Соціалізм – а) впливова ідейно-політична течія сучасності, репрезентована низкою версій – від респектабельної соціал-демократії до жорстко тоталітарних різновидів ідеології; б) форма соціального устрою в державі, коли принципи соціалізму (суспільна власність, відсутність експлуатації, загальність праці,

соціальні гарантії тощо) декларовані як основоположні принципи існування і функціонування соціуму.

Соціальна справедливість – одна з цінностей суспільно-політичного життя, що впливає з принципу врівноваженості соціальних прав і обов'язків людей, інтересів суспільства і особи.

Справедливість – домагання, не передбачене законом і тому не забезпечене примусом. (Кант)

Справедливість – основна правова цінність, що полягає в суворій пошані прав взагалі. Розрізняють справедливість зрівнювальну, розподільчу і відплачувальну. Цінність справедливості полягає в тому, щоб установлювати між людьми істинну і анонімну рівність, не залежну ні від суспільної ситуації, ані від особи індивіда.

Сродна праця – одне з ключових понять філософії Г. Сковороди, що означає вид діяльності, яка особливо припадає людині по душі, відповідає її природним схильностям, приносить радість та задоволення вже як така, а не лише своїм результатом.

Станово-представницька форма правління – одна з монархічних форм правління, за якої владу глави держави певною мірою було обмежено діяльністю станово-представницьких установ (парламенту, сейму тощо).

Стоїцизм – філософська течія доби еллінізму. Спирається на натурфілософську традицію й характеризується світоглядним фаталізмом.

Суб'єктивний ідеалізм – філософська течія, прибічники якої весь матеріальний світ розглядають як сферу прояву свободи людського духу. Для них не існує об'єктивної реальності поза людською свідомістю.

Суверен – єдиновладний правитель держави доби Середньовіччя й абсолютизму.

Суверенітет – абсолютна, постійна влада, що означає вищу владу повелівати. (Боден)

Суверенітет – загальна воля народу, він невідчужуваний та неподільний. (Руссо)

Суверенітет держави – політико-юридична здатність державної влади, яка означає її верховенство всередині країни і незалежність у зовнішньополітичній сфері.

Сунна – приклад життя Мухаммеда як зразок і керівництво для всіх мусульманських спільнот, джерело матеріалу для вирішення всіх проблем життя людини і суспільства.

Сутність влади – порядок відносин панування і підпорядкування, при яких воля осіб, що знаходяться вгорі людської ієрархії, рухає нижчими верствами населення. (Аквінський)

Т

Теорія – форма вірогідних наукових знань, що дає цілісне і систематичне уявлення про закономірності та сутнісні характеристики об'єктів.

Тимократія – виродження ідеальної аристократії, яка призводить до появи приватної власності і поділу людей на вільних і рабів.(Платон)

Тимократія – особлива форма олігархії у Стародавній Греції; правління, за яким державна влада належала привілейованій більшості з високим майновим цензом.

Тиранія – проталежність демократії, коли надмірна свобода звертається в надмірне рабство. Найгірший вид правління.(Платон)

Томізм – релігійно-філософський напрямок, що виник і розвивався на засадах тлумачення вчення Томи Аквінського.

Традиція – поняття, що визначає різноманітні форми впливу минулого на сучасне й майбутнє. Вирізняють, зокрема, соціокультурні форми традиції – звичай, стереотип, ритуал, обряд, які притаманні суспільним відносинам від часів виникнення суспільства.

У

Уніфікація – зведення чогось до єдиної форми, системи.

Утилітаризм – етичне вчення, принцип оцінювання всіх явищ із урахуванням їх корисності, можливості слугувати засобом для досягнення певної мети.

Утопія – модель вигаданого суспільства як втілення суспільного ідеалу, світоглядна форма освоєння майбутнього.

Ф

Фашизм – ідейно-політична течія, що сформувалася на основі синтезу сутності нації як вищої та одвічної реальності й догматичного принципу соціальної справедливості; екстремістський політичний рух, різновид тоталітаризму.

Фікх – ісламська доктрина про правила поведінки мусульман (юриспруденція), ісламський комплекс соціальних норм (мусульманське право в широкому сенсі).

Ч

Чиста теорія права – структурний аналіз позитивного права, її базис - в гіпотезі про базисну норму, встановлену логічним аналізом реального юридичного мислення.(Кельзен)

Ц

Царська гроза – ознака дієздатності і надійності верховної влади для підданих.(Данііл Заточник)

Ш

Шаріат – комплекс закріплених Кораном розпоряджень Сунни, які визначають переконання й релігійні цінності, а також виступають джерелами визначених норм, якими регульовано поведінку мусульманина.

Шудра – варна в Стародавній Індії, до якої входили слуги.

Література основна та додаткова

Першоджерела

1. Азаркин И. М. Монтескье (Из истории политической и правовой мысли). М., 1988.
2. Аль-Фараби. Афоризмы государственного деятеля. Социально-этические трактаты. Алма-Ата, 1973.
3. Аль-Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города // Философские трактаты. Алма-Ата, 1972.
4. Американские просветители: Избр. произв.: В 2 т. М., 1958–1969.
5. Андреева И. С. Проблема мира в западноевропейской философии. М., 1975.
6. Аннерс Эрик. История европейского права. М., 1996.
7. Аристотель. Сочинения: В 4 т. М., 1983.
8. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. М., 1993. Ч.1. Основоположники (Огюст Конт, Карл Маркс).
9. Архашастра, или наука политики. М.; Л., 1959.
10. Бабеф Г. Сочинения. М., 1977.
11. Бакунин М. А. Избр. соч. М., 1992.
12. Бакунин М. А. Собр. соч. и писем. 1828–1876. М., 1935.
13. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. М., 1939.
14. Бентам И. Избранные сочинения. СПб., 1867. Т. 1.
15. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. М., 1990.
16. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии. Русская философия собственности. СПб., 1993.
17. Бердяев Н. А. Царство божие и царство кесаря. Руть (орган русской религиозной мысли). М., 1992. Кн. 1.
18. Бжезинский З. Большой провал. Агония коммунизма // Квинтэссенция: Философский альманах. М., 1990.
19. Боргош Ю. Фома Аквинский (Мыслители прошлого). М., 1975.
20. Буржуазная философия конца и начала империализма. М., 1977.
21. Бухарин Н. И. Избранные труды. Л., 1988.
22. Вебер. М. Избранные произведения. М., 1990.
23. Вико Д. Основания новой науки об общей природе наций. Л., 1940.
24. Винниченко В. Відродження нації. Київ; Відень, 1990.
25. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. К., 1991.
26. Вишенский И. Сочинения. К., 1959.
27. Вишенський І. Твори. К., 1986.
28. Вишинский А. Я. Вопросы теории государства и права. М., 1949.
29. Волоцкий И. Послания. М., 1959.
30. Вольтер. Философские сочинения. М., 1988.
31. Галактионов А. А., Никандров П. Ф. Русская философия IX– XIX вв. Л., 1989.
32. Галанза П. Н. Учение Канта о государстве и праве. М., 1960.
33. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения. М., 1978.
34. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет: В 2 т. М., 1971.

35. Гегель Г. В. Ф. Философия права. М., 1990.
36. Гелбрейт Д. К. Новое индустриальное общество. М., 1969.
37. Герцен А. Полное собрание сочинений: В 9 т. М., 1958.
38. Гоббс Т. Левиафан, или материя, формы и власть государства церковного и гражданского // Соч.: В 2 т. М., 1992. Т. 2.
39. Графский В. Г. Государство и технократия. Историко-политическое исследование. М., 1981.
40. Грацианский П. С. Десницкий (из истории политической и правовой мысли). М., 1978.
41. Грацианский П. С. Политическая и правовая мысль России второй половины XVIII в. М., 1984.
42. Грек М. Сочинения: В 3 ч. Казань, 1859–1862.
43. Грек М. Сочинения // Древняя русская литература: Хрестоматия. М., 1988.
44. Грозный И. Послания. М.; Л., 1951.
45. Гроций Гуго. О праве войны и мира. М., 1956.
46. Гроций Гуго. О праве войны и мира. М., 1994.
47. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права. М., 1956.
48. Грушевський М. С. Духовна Україна. К. 1991.
49. Грушевський М. С. Історія України-Русі: В 11 т. К., 1991.
50. Грушевський М. С. На порозі Нової України. Гадки та мрії. К., 1992.
51. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть? К., 1991.
52. Гулыга А. В. Кант. М., 1977.
53. Гумплович Л. Общее учение о государстве. СПб., 1910.
54. Далин В. М. Бафер в 1790–1797 гг. Факты и идеи // Гракх Бабеф. Сочинения. М., 1976–1982. Т. 2–4.
55. Деев Н. Н. Иеремия Бентам // Политическая деятельность. М., 1979.
56. Декларации прав человека и гражданина 1789 и 1793 гг. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / Под ред. З. М. Черниловского. М., 1984.
57. Десницкий С. Е. Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII в. М., 1952. Т. 1.
58. Десницкий С. Е. Слово о прямом и ближайшем способе к научению юриспруденции. О натуральной юриспруденции // Русская философия собственности. СПб., 1993.
59. Джефферсон Т. Автобиография. Заметки о штате Виргиния. Л., 1990.
60. Джефферсон Т. Общий обзор прав Британской Америки // Американские просветители М., 1991.
61. Дигесты Юстиниана: Избр. фрагменты / Пер. и прим. И. С. Перетерского. М., 1984.
62. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. К., 1993.
63. Донцов Д. Націоналізм. Дрогобич, 1992.
64. Драгоманов М. П. Что такое украинофильство? К., 1991.

65. Древнекитайская философия: Собр. текстов: В 2 т. М., 1972. Т. 1; 1973. Т. 2.
66. Дунаевский В. А., Кучеренко Г. С. Западноевропейский утопический социализм в работах советских историков. М., 1981.
67. Дюги Л. Конституционное право. СПб., 1908.
68. Дюги Л. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства. М., 1909.
69. Дюркгейм Э. Метод социологии. М., 1991.
70. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. М., 1991.
71. Энгельс Ф. Анти-Дюринг // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. Т. 20.
72. Энгельс Ф. Становище робітничого класу в Англії // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. Т. 2.
73. Энгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. Т. 21.
74. Егоров С. А. Конституционализм в США: политико-правовые аспекты. М., 1993.
75. Еллинек Г. Общее учение о государстве. М., 1908.
76. Еллинек Г. Социально-этическое значение права, неправды, наказания. М., 1910.
77. Ерышев А. А. История политических и правовых учений: Учеб. пособие. К., 2002.
78. Зайченко Г. Л. Джон Локк (Мыслители прошлого). М., 1973.
79. Заточеник Д. Моление // Древняя русская литература: Хрестоматия. М., 1988.
80. Зінківський Т. Писання. Л., 1896. Кн. 2.
81. Золотухина Н. М. Иосиф Волоцкий (Из истории политической и правовой мысли). М., 1981.
82. Золотухина Н. М. Развитие русской средневековой политико-правовой мысли. М., 1985.
83. Зорькин В. Д. Чичерин (Из истории политической мысли). М., 1984.
84. Зотов А. Ф., Мельвиль Ю. К. Буржуазная философия середины XIX-начала XX века. М., 1988.
85. Избранные юридические произведения прогрессивных русских мыслителей второй половины XVIII в. М., 1959.
86. Иларион митрополит. Торжественное поучение "Слово о законе и благодати" // Древняя русская литература: Хрестоматия. М., 1988.
87. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве (фрагменты) // Правоведение. 1992. № 3.
88. Ильин И. А. О частной собственности // Русская философия собственности. СПб., 1993.
89. Ильин И. А. Собрание сочинений: В 10 т. М., 1993.
90. Исаев И. А. Политико-правовая утопия в России (Конец XIX-начало XX в.). М., 1991.
91. История буржуазного конституционализма XIX в. / Отв. ред. В. С. Нерсесянц. М., 1986.

92. История политических и правовых учений XIX в. / Отв. ред. В. С. Нерсесянц. М., 1993.
93. Кампанелла Т. Город Солнца. М., 1954.
94. Кант И. К вечному миру // Соч. М., 1966. Т. 6.
95. Кант И. Метафизика нравов: В 2 ч. Ч. 1. Метафизические начала учения о праве // Соч. М., 1965. Т. 4.; Ч. 2.
96. Кант И. Сочинения: В 6 т. М., 1965. Т. 4. Ч. 2: Метафизика нравов.
97. Карамзин Н. М. Записки о древней и новой России в ее политическом и гражданском общении. М., 1991.
98. Карамзин Н. М. История государства российского. М., 1903.
99. Каутский К. Предшественники новейшего социализма. М.; Л., 1925. Т. 2.
100. Каутский К. Происхождение христианства. М., 1990.
101. Кельзен Г. Чистое учение о праве: Сб. переводов. Вып. 1. М., 1987; Вып. 2. М., 1988.
102. Кистяковский Б. А. Государство и личность // Русская философия собственности. СПб., 1993.
103. Кистяковский Б. А. В защиту права // Вехи: Сб. статей о русской интеллигенции. Репринтное издание. М., 1990.
104. Ковалевский М. М. Демократия и ее политическая доктрина. СПб. Вып. 1, 2 (лекции 1912–1913 гг.).
105. Ковалевский М. М. Социология. СПб., 1910.
106. Козлова Н. Ю. Буржуазные учения о федерализме XVIII–XIX вв. М., 1988.
107. Козельский Я. П. Философские предложения // Русская философия собственности. СПб., 1993.
108. Коні О. Общий обзор позитивизма. СПб., 1912–1913. Т. 1–3. Родоначальники позитивизма. Вып. 1–5.
109. Кон И. С. Позитивизм в социологии. Л., 1964.
110. Конт О. Дух позитивной философии. СПб., 1910.
111. Конт О. Общий обзор позитивизма. СПб., 1912–1913. Т. 1–3, 1990.
112. Конфуций. Древнекитайская философия: Собр. текстов: В 2 т. М., 1972.
113. Коркунов Н. М. История философии права. СПб., 1915.
114. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. СПб., 1898.
115. Костомаров М. І. Закон Божий (книга буття українського народу). К., 1991.
116. Костомаров Н. И. Мысли о федеральном начале в Древней Руси // Собр. соч.: В 2 кн. СПб., 1903.
117. Костомаров. М. І. Твори: У 2 т. К., 1990.
118. Котляревский С. А. Власть и право. Проблемы правового государства. М., 1915.
119. Кочерга Б. Н. Социальный оборотень у власти: Что не предвидел К. Маркс и не смог доказать М. Джилас? Симферополь, 1990.
120. Кривушин Л. Т. Проблема государства и общества в домарксистской мысли (Историко-социологические очерки). Л., 1978.
121. Крижанич Ю. Политика. М., 1997.
122. Критика идеологии неофашизма. М., 1976.

123. Кузнецов В. Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII-начала XIX века. М., 1989.
124. Кузнецов Э. В. Философия права в России. М., 1989.
125. Кулиш П. Твори: У 2 т. К., 1989.
126. Куницын А. П. Право естественное // Русская философия собственности (XVIII–XX). СПб., 1993.
127. Куприц Н. Я. Ковалевский (Из истории политической и правовой мысли). М., 1978.
128. Курбский А. Переписка с Иваном Грозным. Древняя русская литература: Хрестоматия. М., 1988.
129. Лавров П. Л. Государственный элемент в будущем обществе // Собр. соч.: В 8 т. М., 1934.
130. Лавров П. Л. Очерки вопросов практической философии // Русская философия собственности (XVIII–XX). СПб., 1993.
131. Лазарев В. В., Чаадаев П. Я. Из истории политической и правовой мысли. М., 1985.
132. Лао-цзы. Дво-де цзин. Древнекитайская философия: Собр. текстов: В 2 т. М., 1972.
133. Лейст О. Э. Политическая идеология утопических социалистов во Франции в XVIII в. М., 1972.
134. Лейст О. Э. Учение Спинозы о государстве и праве. М., 1960.
135. Ленін В. І. Держава і революція // Повне збір. творів. Т. 33.
136. Ленін В. І. Про двовладдя // Повне збір. творів. Т. 31.
137. Ленін В. І. Про диктатуру пролетаріату // Повне збір. творів. Т. 39.
138. Ленін В. І. Промова про обман народу лозунгами свободи і рівності // Повне збір. творів. Т. 38.
139. Ленін В. І. Про право націй на самовизначення // Повне збір. творів. Т. 24.
140. Леонтьев К. Собрание сочинений. М., 1912.
141. Локк Д. Избранные философские произведения: В 2 т. М., 1960. Т. 2.
142. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. М., 1985.
143. Мабли Г. О Законодательстве, или принципы законов / О правах и обязанностях гражданина // Избр. произв. М.; Л., 1950.
144. Мабли Г. Избранные произведения. М., 1950.
145. Мазепа І. Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями // Вивід прав України. Л., 1991.
146. Макиавелли Н. Государь // Избр. соч. М., 1982.
147. Мамут Л. С. Карл Маркс как теоретик государства. М., 1979.
148. Мамут Л. С. Образ государства в доктрине анархизма (“Единственный и его собственность” Макса Штирнера) // Историко-правовые исследования: проблемы и перспектива. М., 1982.
149. Мамут Л. С. Этатизм и анархизм как типы политического сознания. Домарксистский период. М., 1989.
150. Марат Ж. П. Избранные произведения: В 3 т. М., 1956.

151. Маркс К. К критике гегелевской философии права. Введение // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. — Т. 1.
152. Марксистско-ленинское учение о государстве и праве // История развития и современность. М., 1977.
153. Мееровский Б. В. Гоббс (Мыслители прошлого). М., 1975.
154. Мелье Ж. Завещание. М., 1954.
155. Милль Дж. Ст. Утилитаризм. О свободе. СПб., 1900.
156. Мирзаев С. Б. Полибий (Из истории политической и правовой мысли). М., 1986.
157. Мономах В. Поучение // Древняя русская литература. Хрестоматия. М., 1988.
158. Морелли. Кодекс природы. М., 1956.
159. Мо-цзы. Древнекитайская философия: Собр. текстов: В 2 т. М., 1972.
160. Муравьев Н. М. Проект конституции // Избр. соц.-полит. и философ. произв. декабристов. М., 1951.
161. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права. М., 1879.
162. Нарский И. С. Кант (Мыслители прошлого). М., 1976.
163. Нахов И. М. Философия киников. М., 1982.
164. Нерсесянц В. С. Гегелевская философия права. М., 1974.
165. Нерсесянц В. С. Гегель (Из истории политической и правовой мысли). М., 1979.
166. Нерсесянц В. С. Личность и государство в политико-правовой мысли (Из истории идей). М., 1980.
167. Нерсесянц В. С. Платон (Из истории политической и правовой мысли). М., 1984.
168. Нерсесянц В. С. Сократ. М., 1980.
169. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. М., 1990.
170. Новгородцев П. И. Кант и Гегель в их учениях о праве и государстве. М., 1901.
171. Новгородцев П. И. Кризис современного правосознания. М., 1909.
172. Новгородцев П. И. Лекции по истории философии права. М., 1918.
173. Новгородцев П. И. Об общественном идеале. М., 1991.
174. Новгородцев П. И. Право на достойное человеческое существование // Русская философия собственности. СПб., 1993.
175. Новое время: от Макиавелли до Канта. СПб., 2002.
176. Овсянников М. Ф. Гегель (Мыслители прошлого). М., 1971.
177. Оксиганов Э. Н. Политическая теория Макса Вебера. Рига, 1985.
178. Орлик Пилип. Вивід прав України // Вивід прав України. Л., 1991.
179. Отенский З. Истины показания к вопросившим о новом учении. Казань, 1863.
180. Оуэн Р. Избранные сочинения. М.; Л., 1950. Т. 1; 2.
181. Пашуканис Е. Б. Общая теория права и марксизм // Избр. произв. по общей теории права и государства. М., 1980.
182. Пересветов И. С. Сочинения. М.; Л., 1956.

183. Пестель П. И. Русская Правда. Конституция. Государственный завет // Восстание декабристов: Документы. М., 1958. Т. VII.
184. Пионтковский А. А. Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая теория. М., 1963.
185. Пирумова Н. М. Александр Герцен. Революционер, мыслитель, человек. М., 1989.
186. Платон. Государство // Соч.: В 3 т. М., 1971. Т. 3. Ч. 1.
187. Платон. Законы // Соч.: В 3 т. М., 1972. Т. 3. Ч. 2.
188. Платон. Собрание сочинений: В 4 т. М., 1994.
189. Плеханов Г. В. Избранные философские произведения. М., 1956.
190. Полоцкий С. Избранные сочинения. М.; Л., 1953.
191. Посошков И. Книга о скудости и богатстве и другие сочинения. М., 1951.
192. Посошков И. Сочинения. М., 1842.
193. Прозорова Н. С. Политические и правовые взгляды Лильберна. М., 1960.
194. Прокопович Ф. Правда волн монаршей. М.; Л., 1961.
195. Прудон П. Ж. Французская демократия. СПб., 1907.
196. Пухта Г. Ф. Энциклопедия права. Ярославль, 1972.
197. Разумович Н. Н. Политическая и правовая культура. Идеи и институты Древней Греции. М., 1989.
198. Ракитская И. Ф. Политическая мысль итальянского Возрождения. Гуманизм конца XIV–XV веков. Л., 1984.
199. Рейснер М. А. Государство буржуазии и РСФСР. Петроград, 1923.
200. Рейснер М. А. Право. Наше право. Чужое право. Общее право. Л., 1925.
201. Рейснер М. А. Теория Л. И. Петражицкого, марксизм и социальная идеология. СПб., 1908.
202. Робеспьер М. Избранные произведения. М., 1965.
203. Руссо Жан-Жак. Сочинения. М., 1991.
204. Сапрыкин Ю. М. Политическое учение Гаррингтона. Из истории идейно-политической борьбы в годы английской буржуазной революции XVII века. М., 1975.
205. Сатышев В. Е. Политико-правовые учения в Англии в эпоху буржуазной революции XVII века. М., 1985.
206. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. К., 1997.
207. Сен-Симон А. Избранные сочинения. М., 1948.
208. Согрин В. В. Основатели США: исторические портреты. М., 1983.
209. Соколов В. В. Средневековая философия. М., 1979.
210. Соловьев В. С. Сочинения: В 2 т. М., 1990. Т. 2.
211. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992.
212. Сорский Н. Послания // Труды. — Отд-ние древнерус. литры, иностранной и рус. лит-ры АН СССР. 1974. Т. 29.
213. Сорский Н. Предание ученикам своим о жительстве скитском. СПб., 1912.
214. Спенсер Г. Основания социологии. СПб., 1898.
215. Спенсер Г. Социальная статика. СПб., 1906.
216. Сперанский М. М. Проекты и записи. М.; Л., 1961.

217. Спиноза. Избранные произведения. М., 1957.
218. Струве П. Б. Россия // Русская философия собственности. СПб., 1993.
219. Татищев В. Н. Избранные произведения. Л., 1979.
220. Таукелев А. Я., Сапаргалиев Г. С. Государственно-правовые взгляды Аль-Фараби. Алма-Ата, 1975.
221. Тимофеев И. Временник. М., 1950.
222. Ткачев П. Н. Избранные сочинения. М., 1993.
223. Ткачев П. Н. Статьи 1869–1882. Приложение к журналу “Вопросы философии”. М., 1990.
224. Токвиль А. Старый порядок и революция. М., 1911.
225. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. К., 2005.
226. Уинстенли Дж. Избранные памфлеты. М., 1950.
227. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима. III–I вв. до н. э. М., 1977.
228. Фихте И. Г. Сочинения: В 2 т. СПб., 1993.
229. Франклин Б. Избранные произведения. М., 1956.
230. Франко І. Я. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори. К., 1956.
231. Фурье Ш. Избранные сочинения. М.; Л., 1951; 1954. Т. 1–4.
232. Харц Л. Либеральная традиция в Америке. М., 1993.
233. Цицерон. Диалоги. О государстве. О Законах. М., 1966.
234. Чаадаев П. Я. Полное собрание сочинений и избранные письма: В 2 т. М., 1991.
235. Чанышев А. Н. Начало философии. М., 1982.
236. Четверний В. А. Современные концепции естественного права. М., 1988.
237. Чичерин Б. Н. История политических учений. М., 1874.
238. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки. М., 1896.
239. Чичерин Б. Н. Собственность и государство // Русская философия собственности (XVIII–XX). СПб., 1993.
240. Чичерин Б. Н. Философия права. М., 1900.
241. Шершеневич Г. Ф. История философии права. 2-е изд. СПб., 1907.
242. Шершеневич Г. Ф. Философия права. М., 1911. Т. 1.
243. Шпенглер О. Закат Европы. М., 1993.
244. Штаммлер Р. Сущность и задачи правоведения. СПб., 1908.
245. Штаммлер Р. Хозяйство и право. СПб., 1907. Т. 1–2.
246. Яхин Р. Х. Государственно-правовые взгляды П. И. Пестеля. Казань, 1961.
247. Ячевский В. В. Общественно-политические и правовые взгляды Л. Н. Толстого. Воронеж, 1983.

Підручники

1. Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. К., 2006.
2. Графский В.Г. История политических и правовых учений. М., 2007.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: Підруч. для ВНЗ. Х., 2004; 2006.
4. Ерышев А. А. История политических и правовых учений: Учеб. пособие. К.,

- 2002.
5. История политико-правовых учений / Под ред. А. Н. Хорошилова. М., 2002; 2005.
 6. История политических и правовых учений / Под ред. О. Э. Лейста. М., 1999; 2001.
 7. История политических и правовых учений /за ред. В.С.Нерсисянца. М., 1988, 1995, 1999.
 8. История политических и правовых учений /за ред. Н.Н.Азаркин, В.Н.Левченко, О.В.Мартышин. М.,1994.
 9. История политических и правовых учений /за ред. О.Э. Лейста. М., 1997.
 10. История политических и правовых учений. Домарксистский период: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. М., 1991.
 11. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсисянца. М., 2005; 2006; 2007.
 12. История политических и правовых учений: Хрестоматия / Под ред. О. Э. Лейста. М., 2000.
 13. История политических учений / Н. Н. Азаркин, В. Н. Левченко, В. Н. Мартыанов. 2-е изд. М., 1994.
 14. История политических учений / Под ред. проф. О. В. Мартышина. М., 2002; 2004; 2006; 2007.
 15. История политических учений / Под ред. проф. С. Ф. Кечекьяна и доц. Г. И. Федькина. 2-е изд. М., 1960.
 16. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с.
 17. Історія вчень про державу і право: навч. посіб / Є.В.Зозуля, О.С.Туренко, І. В.Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. – 308 с
 18. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів. 2-ге вид., допов. і переробл. / За ред. Г. Г. Демиденко. Х., 2002
 19. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право:Навчальний посібник. К.:Правова єдність, 2009. 312 с.
 20. Крестовская Н. Н., Цвиркун А. Ф. История политических и правовых учений. Харьков, 2002.
 21. Мир политической мысли: хрестоматия, в 2-х т. М.,1994.
 22. Мироненко О.М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право: навч.посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 456 с.
 23. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право:Навчальний посібник. К.:Атіка, 2001. 224с.
 24. Нерсисянц В. С. Философия права. М., 1997.
 25. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень. К., 2005.

26. Себайн Джордж Г., Торнсон. Томас Л. Історія політичної думки. К., 1997.
27. Тихонравов Ю. В. Основы философии права. М., 1997.
28. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. К., 2005.
29. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. К., 2007.
30. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. К., 2001.

Наукова література, статті

1. Аннерс Эрик. История европейского права. М., 1966.
2. Арон Раймон. Этапы развития социологической мысли. М., 1993.
3. Архашастра или наука политики. М., 1992.
4. Бабкин В. Д. Критика современных буржуазных учений о государстве и праве: Учеб. пособие. К., 1973.
5. Баскин М. П. Монтескье. М., 1975.
6. Баскин Ю. А. Очерки по истории политических учений / Политология. Ленинград; Запорожье, 1991.
7. Бергер А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии. М., 1966.
8. Библия: Книга Священного Писания Ветхого и Нового Завета. М., 1993.
9. Боргош Ю. Фома Аквинский (Мыслители прошлого). М., 1975.
10. Брайович С. М. Карл Каутский. Эволюция его возрождения. М., 1982.
11. Власть и право: Из истории русской правовой мысли / А. В. Поляков и др. Л., 1990.
12. Володин А. И. Герцен. М., 1970.
13. Воротилин Е. А. Идеи правового государства в истории политической мысли // Политология / Под ред. М. Н. Марченко. М., 1993.
14. Грацианский П. С. Политическая наука во Франции. Критические очерки. М., 1975.
15. Джилас Милолван. Лицо тоталитаризма. М., 1992.
16. Довгович В. Українська ідея в політичній теорії М. Драгоманова. К., 1991.
17. Древняя русская литература: Хрестоматия / Сост. Н. И. Прокофьев. М., 1988.
18. Егоров В. С., Щербатов М. М. О преобразовании государственного строя в России (XVIII в.) // Сов. гос-во и право. 1985. № 1.
19. Желгава В. П. Экзистенциалистская философия права: Автореф. дис. канд. филос. наук. М., 1969.
20. Забігайло В. К. Криза буржуазної правової ідеології. К., 1981.
21. Забігайло В. К. Право и общество. Новые проблемы и методы буржуазного правоведения. К., 1981.
22. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. К., 1993.
23. Зильберман И. Б. Политическая теория анархизма М. А. Бакунина. Л., 1969.
24. Зорькин В. Д. Муромцев (Из истории политической и правовой мысли). М., 1979.

25. Зорькин В. Д. Позитивистская теория права в России. М., 1985.
26. Зорькин В. Д. Чичерин (Из истории политической и правовой мысли). М., 1984.
27. Иванов Г. А. Психологическая теория права в критической литературе. СПб., 1912.
28. Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII в. М., 1952.
29. Историческое в теории права. Тарту, 1989.
30. Историческое и логическое в познании государства и права. Л., 1988.
31. История политических и правовых учений. Домарксистский период: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. М., 1991.
32. История политических и правовых учений. Древний мир. М., 1985.
33. История политических и правовых учений России XI–XX вв. / И. А. Исаев, Н. М. Золотухина. М., 1995.
34. История политических и правовых учений. Средние века и Возрождение. М., 1986.
35. История политических и правовых учений: Учеб. для юрид. вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. М., 1995.
36. Історія філософії України: Підручник / М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин та ін. К., 1994.
37. Історія філософії України: Хрестоматія. К., 1993.
38. Карбонье Ж. Юридическая социология. М., 1986.
39. Катрич В. М. Революційно-демократичні погляди Івана Франка на походження та суть держави // Вісн. Київ. унту. 1973. № 14.
40. Керимов Д. А. Основы философии права. М., 1992.
41. Кечекьян С. Ф. Гегель и историческая школа права // Правоведение. 1967. № 1.
42. Кирилюк Ф. М., Ковш О. Г. Западноевропейские социальнополитические учения XIX в. К., 1991.
43. Кон И. С. Позитивизм в социологии. Л., 1964.
44. Копиленко О. Л. “Українська ідея” М. Грушевського: історія і сучасність. Л., 1991.
45. Коран. М., 1991.
46. Костенко О. Б. Філософія права Гегеля і становлення громадянського суспільства в Україні / Українська культура: минуле і сучасне та шляхи розвитку: Міжвуз. зб. праць. Рівне, 1994.
47. Костенко О. Б., Неліп М. І. До проблеми взаємозв'язку громадянського суспільства і держави: в контексті філософськоправової концепції Гегеля // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Чернівці, 1996. Вип. 4–5.
48. Костенко О. Б., Неліп М. І. Становлення гегелівського розуміння суспільства і держави (бернський період творчості) // Вісн. Київ. ун-ту. Юрид. науки. К., 1995.
49. Кудрявцев В. Н., Казимирчук В. П. Современная социология права: Учеб. для вузов. М., 1995.

50. Кузнецов Э. В. Философия права в России. М., 1989.
51. Куприц Н. Я. Из истории государственно-правовой мысли древнеревлюционной России XX в. М., 1980.
52. Мала Енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. И. Римаренка. К., 1996.
53. Мамут Л. С. Карл Маркс как теория государства. М., 1979.
54. Мамут Л. С. Этатизм и анархизм как типы политического сознания. Домарксистский период. М., 1989.
55. Марксистско-ленинское учение о государстве и праве. История развития и современность. М., 1977.
56. Марущак Н. В. Деякі аспекти розуміння гідності людини у творах російських філософів, юристів на початку XX століття. *Форум права*. 2014. № 2. С. 248 – 252. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm 2014 2 44.
57. Марущак Н. В. Щодо питання поваги до гідності людини, її прав та свобод у творах українських демократів середини XIX – початку XX століть. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 23-26.
58. Марущак, Н. В. Основні підходи до поняття «гідності» у філософсько-правовій думці *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 3-6.
59. Марчук В. П. Б. М. Чичерін про діалектику понять “свобода”, “рівність”, “демократія”: в аспекті соціалістичних ідей // *Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Правознавство*. Чернівці, 1996. Вип. 4–5.
60. Марчук В. П. Вчення Р. Ієрінга про право як захищений інтерес // *Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Чернівці, 1996. Серія “Правознавство”*: Вип. 1.
61. Марчук В. П. Євген Ерліх: сторінки життя і творчості // *Ерліхівський зб. Чернівці, 1994. Вип. 1.*
62. Марчук В. П. Идеи “свободного права” Е. Эрлиха // *Сов. госво и право*. 1972. № 6.
63. Марчук В. П. Концепція “живого права” Є. Ерліха та її вплив на сучасну буржуазну юриспруденцію // *Пробл. правознав. К., 1970. Вип. 16.*
64. Марчук В. П. Политико-правовые взгляды Хосе Марти и кубинская революция // *Пробл. правовед. К., 1988. Вып. 49.*
65. Мир политической мысли: Хрестоматия: В 2 т. М., 1994.
66. Недиха К. П. Системный анализ немарксистской идеологии. К., 1991.
67. Нерсесянц В. С. Гегелевская философия права. М., 1974.
68. Нерсесянц В. С. История идей правовой государственности. М., 1993.
69. Нерсесянц В. С. Право и закон. Из истории правовых учений. М., 1983.
70. Нерсесянц В. С. Философия права: Учеб. для вузов. М., 1997.
71. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI-першої половини XVII ст.). К., 1990.
72. Нур Фрахат М. Юридический позитивизм. (Критический анализ): Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 1975.
73. Осинковский И. Н. Томас Мор и его время // *Томас Мор. Утопия*. М., 1983.

74. Отечественные мыслители позднего средневековья. К., 1990.
75. Очерки по истории философии права. М., 1913.
76. Пашук А. І. Іван Вишенський - мислитель і борець. Л., 1990.
77. Пивоваров Ю. С. Католическая и протестантская этика в буржуазном праве: Науч.-аналит. обзор. М., 1987.
78. Пилянкевич Н. И. История философии права. К., 1870.
79. Пионтковский А. А. Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая: теория. М., 1963.
80. Пирумова Н. М. Александр Герцен. Революционер. Мыслитель. Человек. М., 1980.
81. Пирумова Н. М. Бакунин. М., 1970.
82. Поздняков Э. А. Философия государства и права. М., 1995.
83. Поликарпова Е. Б. Учение Канта о праве и государстве: Автореф. дис. канд. филос. наук. М., 1973.
84. Политические учения: История и современность. Домарксистская политическая мысль. М., 1976.
85. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. К., 1994.
86. Поппер Карл. Открытое общество и его враги. М., 1992. Т. 1, 2.
87. Потульницький В. А. Історія української політології: концепція державності в українській зарубіжній історико-політичній науці. К., 1991.
88. Потульницький В. А. Теорія української політології. К., 1993.
89. Право и идеология: проблемы исторических взаимосвязей: Сб. науч. тр. М., 1991.
90. Прозорова Н. С. Республиканский идеал Т. Мора. Проблемы правоведения. К., 1988. Вып. 49.
91. Редкин П. Г. Из лекций по истории философии права в связи с историей философии вообще. СПб., 1889. Т. 1.
92. Ризз Г. И. Вопросы методологии в работах русских неогегельянцев о государстве и праве (П. И. Новгородцев, Б. Н. Чичерин). Челябинск, 1978.
93. Сабо И. Основные теории права. М., 1974.
94. Скрипилев Е. А. Добролюбов (Из истории политической и правовой мысли). М., 1989.
95. Соколов В. В. Средневековая философия. М., 1979.
96. Сокуренок В. Г. Демократические учения о государстве и праве на Украине во второй половине XIX века. Л., 1966.
97. Сокуренок В. Державно-правові погляди Івана Франка // Рад. право. 1966. № 5.
98. Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова. К., 1995.
99. Старченко А. А. Философия права и принципы правосудия в США. М., 1969.
100. Тимошенко В. І. Правова держава. Теоретико-історичне дослідження. К., 1994.
101. Тихонравов Ю. В. Основы философии права. М., 1997.

102. Туманов В. А. Неопозитивизм в буржуазной теории права // Сов. гос-во и право. 1970. № 1.
103. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія. К., 1995. Ч. 1, 2.
104. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима. М., 1977.
105. Фатеев А. Н. История общих учений о праве и государстве. Харьков, 1913.
106. Федосеев А. А. Современная американская буржуазная политология: истоки, традиции, новации. Л., 1989.
107. Философия права Гегеля и современность. М., 1977.
108. Философская культура Украины и отечественная общественная мысль XIX–XX вв. К., 1990.
109. Філософія Відродження на Україні. К., 1990.
110. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. К., 1991.
111. Четвернин В. А. Современные концепции естественного права. М., 1988.
112. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Україні. К., 1992.
113. Шамарин Э. В. Государственно-правовые взгляды предшественников научного социализма в России. К., 1973.
114. Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей: Вторая половина XVIII в. М., 1959.
115. Яценко А. Международный федерализм. Идея юридической организации человечества в истории политических учений до конца XVIII в. М., 1906.